

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ_ ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ_ Δ. ΜΠΙΛΑΛΗΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ_ Ι. ΛΑΛΙΩΤΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ_ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΟΥΔΟΥΝΗ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ_ ΤΟ ΣΩΜΑ ΩΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΩΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ
ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ_ 2004-2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4794/1
Ημερ. Εισ.: 04-07-2006
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΙΑΚΑ
2005
ΚΟΥ

Περιεχόμενα

Το σώμα και η τεχνολογία ως αντικείμενα ανάλυσης στη μετανεωτερικότητα

1.1 Οι αντιφατικές προσεγγίσεις του σώματος ως κεντρικής
επιφάνειας 2-8

κριτικής στα τέλη του 20^{ου} αιώνα

1.2 Σπουδές της Επιστήμης και της Τεχνολογίας, Φεμινισμός: 9-14
Η διαμόρφωση του πλαισίου προσέγγισης της επιστήμης και του
σώματος

Ο τεχνο-πολιτισμός της αποσωματοποίησης

2.1 Το cyborg ως τεχνολογική επινόηση: 15-25
η αποσωματοποίηση της πληροφορίας

2.2 Το cyborg ως πολιτισμική εικόνα: 26-32
Η αποσωματοποίηση στον κυβερνοπολιτισμό

Η κριτική στην αποσωματοποίηση

3.1 Η έννοια της σωματοποίησης 33-36

3.2 Το cyborg στο πλαίσιο 37-41
της σωματοποίησης

Αντί συμπερασμάτων 42-43

Βιβλιογραφία 44-46

1.Εισαγωγή: το σώμα και η τεχνολογία ως αντικείμενα ανάλυσης στη μετανεωτερικότητα

1.2 Οι αντιφατικές προσεγγίσεις του σώματος ως κεντρικής επιφάνειας κριτικής στα τέλη του 20^{ου} αιώνα

Ο λόγος γύρω από το σώμα γνωρίζει μία ιδιαίτερη εκπλήθυση τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η συζήτηση αυτή εντάσσεται στην αναδιευθέτηση της υποκειμενικότητας στο σύγχρονο πολιτισμικό μετασχηματισμό, ο οποίος συμπυκνώνεται στον όρο μετανεωτερικότητα. Η μετανεωτερικότητα, χωρίς να αποτελεί μία απροβλημάτιστη έννοια μίας διακριτής πολιτισμικής συνθήκης χρονικά οριοθετημένης, αφορά τις μετά-βιομηχανικές κοινωνίες, του δυτικού κόσμου όπως αυτές εξελίσσονται στο πλαίσιο της συνύφανσης του ύστερου καπιταλισμού, της εξέλιξης της τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης¹.

Οι μετατοπίσεις που συγκροτούν την ανασηματοδότηση της υποκειμενικότητας εντοπίζονται στην αμφισβήτηση εγκαθιδρυμένων νεωτερικών αντιλήψεων. Η παράδοση του διαφωτισμού έθεσε το άτομο στο κέντρο, και το προσέγγισε ως ένα ενιαίο ιστορικό υποκείμενο, προικισμένο με τη δυνατότητα του Λόγου, της συνείδησης και της δράσης. Στη μετανεωτερικότητα, η συγκρότηση της υποκειμενικότητας εμφανίζεται αντιφατική, αμφισβητώντας οποιαδήποτε παγιωμένη συνεκτικότητα στην έννοια άνθρωπος. Αυτή η συνθήκη αποτελεί προϊόν μίας πληθώρας αλλαγών που επιδρούν τόσο στη βιωμένη εμπειρία όσο και στις αναπαραστασιακές πρακτικές.

Στο πλαίσιο αυτών των αλλαγών το πολιτικό μάρφωμα του εθνικού κράτους, ως κεντρική μορφή οργάνωσης των πολιτισμικών, οικονομικών και πολιτικών πρακτικών δείχνει αποδυναμωμένο. Οι δυτικές κοινωνίες καθίστανται όλο και πιο πολυπολιτισμικές και ανοικτές σε κύματα μεταναστών από διάφορες εθνοτικές ομάδες. Οι πολιτισμικές ροές εντείνονται από την επέκταση των ΜΜΕ και των

¹ R. Braidotti, *Cyberfeminism with a difference*
http://let.uu.nl/womens_studies/rosi/cyberfem.htm. 13/09/05

νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας. Επιπλέον τα υπερεθνικά οικονομικά δίκτυα ρευστοποιούν τα εθνικά σύνορα και προωθούν μία παγκοσμιοποιημένη κουλτούρα κατανάλωσης αμφισβητώντας τη διάκριση ανάμεσα στο τοπικό και στο παγκόσμιο. Αυτή η εκπλήθυνση ροών ανθρώπινου δυναμικού, πληροφορίας, κεφαλαίων και αγαθών θέτουν τη συγκρότηση του μετανεωτερικού υποκειμένου στη βάση πολλαπλών, συνεχώς μεταβαλλόμενων προκλήσεων².

Μία από τις πιο καθοριστικές μετατοπίσεις της μετανεωτερικότητας, είναι η εμπειρία του χώρου και του χρόνου. Η εξέλιξη της τεχνολογίας, παρέχει τη δυνατότητα επικοινωνίας και μεταφοράς σε εξαιρετικά μειωμένο χρόνο διακίνησης, συμπιέζοντας το χώρο³. Η νεωτερική έννοια του χώρου- χρόνου έτσι αλλάζει και η απόσταση από δεδομένη γίνεται σχετική. Οι αλλαγές στην αναπαραστασιακή δομή του χώρου και του χρόνου εντείνονται, στο πλαίσιο του ύστερου καπιταλισμού. Η πολιτισμική εμπορευματοποίηση όπως προωθείται από την ανάγκη της οικονομικής κινητικότητας και διεύρυνσης αυξάνει τους κοινωνικούς ρυθμούς αλλαγής με αποτέλεσμα νέες μόδες, προϊόντα ή ακόμη και σημαντικά ιστορικά γεγονότα να αναδύονται και να υποχωρούν με ιδιαίτερη ευκολία⁴. Στην ασυνεχή αυτή εμπειρία της ιστορικής διαδικασίας, που συγκροτείται στο πλαίσιο των οικονομικών, τεχνολογικών, πολιτικών και πολιτισμικών συνδηλώσεων της μετανεωτερικότητας η γλώσσα, ο χρόνος και η υποκειμενικότητα επέρχονται σε κρίση. Αυτή η συνθήκη προωθεί την προσέγγιση του υποκειμένου στη βάση του κατακερματισμού και της αποκέντρωσης⁵.

Στις αλλαγές που θέτουν την αναδιευθέτηση της υποκειμενικότητας, το σώμα αναδεικνύεται ως κεντρική επιφάνεια διερώτησης, ιδιαίτερα από το 1980 και μετά. Η πληθώρα των ετερόκλητων λόγων που θα προσεγγίσουν το σώμα σε αυτήν την περίοδο συγκλίνουν στην κατάρρευση των νεωτερικών πολιτικών,

² S. Hall, "Το ζήτημα της Πολιτισμικής Ταυτότητας" στο S. Hall, D. Held, A. McGrew (επιμ.) *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας, (1992) 2003, σ. 401-474.

³ Η έννοια του χώρου σ' αυτή την περίπτωση δεν νοείται με την απόλυτη, μετρήσιμη μορφή του, αλλά ως ο τρόπος διακίνησης (αγαθών, ανθρώπων, πληροφοριών) από τόπο σε τόπο (με την έννοια του γεωγραφικού τόπου ο οποίος παραμένει σταθερός).

⁴ A. McGrew, "Οικουμενική Συνομιλία: Ο Λόγος της Παγκοσμιοποίησης" στο S. Hall, D. Held, A. McGrew (επιμ.) *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας, (1992) 2003, 2:2.1, σ. 104-109

⁵ F. Jameson, "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism", *New Left Review*, 1984. <http://www.newleftreview.net/NLRi142.shtml>, 13/09/05.

φιλοσοφικών και επιστημονικών βεβαιοτήτων⁶. Το νεωτερικό σώμα, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της επίδρασης της καρτεσιανής φιλοσοφίας, συγκροτήθηκε στη βάση της διάκρισης του από το πνεύμα. Ο δυϊσμός αυτός ταύτισε το σώμα με τη φύση και το νοηματοδότησε ως μία ουδέτερη αντικειμενική επιφάνεια αντιπαραβάλλοντάς το, στον πολιτισμό⁷. Η αντιθετική αυτή προσέγγιση δημιούργησε τη διάκριση ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και τις επιστήμες του ανθρώπου και νομιμοποίησε ιεραρχικά δίπολα όπως άντρας/ γυναίκα, πολιτισμένος/ πρωτόγονος, λευκός/ μαύρος⁸.

Η μετανεωτερική κριτική θα αμφισβητήσει τον ουδέτερο, ενιαίο και δεδομένο χαρακτήρα του σώματος και θα το προσεγγίσει ως μία ενδεχομενική, ρευστή, μεταβαλλόμενη επιφάνεια παραγωγής νοήματος. Πιο συγκεκριμένα στην πληθώρα των θεωρητικών προσεγγίσεων τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, το σώμα προσεγγίζεται ως πολιτισμικό προϊόν και αναδεικνύεται η ιστορικότητα του. Αποφυσικοποιώντας τα εγγενή χαρακτηριστικά που αποδόθηκαν στα σώματα μελετώνται οι πρακτικές και οι λόγοι, που τα σημασιοδότησαν, στη βάση των οποίων νομιμοποιήθηκαν ανισότητες και εγκαθιδρύθηκαν ιεραρχίες⁹.

Οι θεωρητικές αναδιευθετήσεις του σώματος ως αντικειμένου μελέτης, συνυφαίνονται με τις αλλαγές που επιδρούν στην εμπειρία και στην εικόνα του, ιδιαίτερα στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτές τις αλλαγές ο ρόλος των εξελίξεων στην επιστήμη και την τεχνολογία υπήρξε κεντρικός. Η σύζευξη ανόργανων και οργανικών μερών, στο πλαίσιο των βιοτεχνολογικών καινοτομιών και οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής διέβαλλαν την αδιαμφισβήτητη, φυσικότητα του σώματος. Επιπλέον, τα νέα μέσα ιατρικής εικονοποιίας αμφισβήτησαν το δέρμα ως το όριο του σώματος προβάλλοντας άλλες επιφάνειες που διασπούν την ολότητα του και διαμεσολαβούν την εσωτερικότητα του. Οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφορίας από την άλλη, επέδρασαν στην ανασηματοδότηση του μέσω της χωροχρονικής αναδιευθέτησης, η οποία αποκόπτοντας την κοινωνική δράση από τον τόπο της,

⁶ Δ. Μακρυγιώτη, "Εισαγωγή, Το Σώμα στην Ύστερη νεωτερικότητα" στο Δ. Μακρυγιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, 2004, σ. 11- 30

⁷ E. Grosz, *Volatile Bodies Toward a Corporeal Feminism*, Bloomington: Indiana University Press, 1994, σ. 6-10

⁸ Δ. Μακρυγιώτη, ό.π., σ. 13

⁹ στο ίδιο, σ. 14-15

σε μία πληθώρα πρακτικών, φαίνεται να καθιστά μη απαραίτητη την παρουσία του σώματος στη χωρική εμπειρία.

Το σώμα φαίνεται να κατέκλυσε του λόγους και τις πρακτικές διαφορετικών πεδίων τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η προσέγγιση του ωστόσο αποδείχθηκε ιδιαίτερα αντιφατική. Το πρόταγμα της αμφισβήτησης του δεδομένου χαρακτήρα του σώματος, προώθησε την ανάδειξη του ως λογοθετική διαδικασία, συνθήκη η οποία υπονόμωσε την υλικότητα του ως επιφάνεια παραγωγής νοήματος σε ένα μεγάλο μέρος της μετανεωτερικής θεωρίας¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, η κεντρικότητα της πρόσληψης του σώματος ως λόγου, ιδιαίτερα στα πεδία του μεταδομισμού, της φεμινιστικής θεωρίας και των μετα-αποικιακών σπουδών τη δεκαετία του 90, παρέβλεψε σε πολλές περιπτώσεις το ρόλο της ενσώματης εμπειρίας, υπονοώντας έτσι μία συγκατάθεση σε μία πλευρά της νεωτερικής αντικειμενικότητας του σώματος. Αντίστοιχα, οι τεχνολογικές και επιστημονικές καινοτομίες αν και θέτουν επιτακτικά την επαναδιευθέτηση του νεωτερικού σώματος σε ότι αφορά στις διακρίσεις φύση/ πολιτισμός, άνθρωπος/ μηχανή, δημόσιο/ ιδιωτικό, εσωτερικό/ εξωτερικό, φαίνεται ωστόσο να επιμένουν στη νεωτερική διάκριση σώμα/ πνεύμα, στο πλαίσιο της εννοιολόγησης τους. Ενώ δηλαδή καταρρίπτουν νεωτερικές βεβαιότητες για τα όρια του σώματος, αντικειμενικοποιούν το σώμα μέσω της εντατικοποίησης της αποτοπικοποίησης του. Οι αντιφατικές συνθήκες συνεπώς που διαπερνούν τη μετανεωτερικότητα συγκροτούν το εξής οξύμωρο, την εξαφάνιση του σώματος ακριβώς την περίοδο της πληθυντικοποίησης και της αποφυσικοποίησης του¹¹.

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι ενώ το σώμα στα τέλη του 20^{ου} αιώνα εμπλέκεται σε μία πληθώρα ανασηματοδοτήσεων, το μετανεωτερικό υποκείμενο φαίνεται να συγκροτείται στην βάση μίας παράδοξης επανεγγραφής του καρτεσιανού δυϊσμού σώμα/ πνεύμα, στους λόγους που συγχρόνως τον αμφισβητούν. Το ζήτημα που τίθεται συνεπώς είναι που εντοπίζεται το πέρασμα στο "μετά" στο πλαίσιο του αποκεντρωμένου και αποσπασματικού χαρακτήρα της μετανεωτερικής συγκρότησης της υποκειμενικότητας. Σύμφωνα με την Katherine Hayles το πέρασμα στο

¹⁰ E. Grosz, ό.π., 3-24

¹¹ R. Braidotti, ό.π.

μετανεωτερικό υποκείμενο, ή στον μετά-άνθρωπο όπως το ονομάζει, έγκειται στην αμφισβήτηση της νεωτερικής έννοιας της ατομικότητας¹².

Το σώμα πλέον, δε μπορεί να αποτελέσει σταθερά που a priori θέτει ενδεχόμενες εξελίξεις, όπως το να κατοχυρώνει την αυτονομία μέσω της κατοχής του. Η αντίληψη δηλαδή ότι, υπάρχει μία υποκειμενική βούληση που ανήκει στον εαυτό και που διαχωρίζεται ευκρινώς από την βούληση των άλλων, υποσκάπτεται από τον μετά- άνθρωπο, βάση της πεποίθησης ότι δεν υπάρχει καμιά βασική ανθρώπινη ουσία που μπορεί και επιδρά στην εξέλιξη του υποκειμένου αλλά ότι αυτό συγκροτείται και ανασυγκροτείται στο πλαίσιο των συνθηκών μέσα στις οποίες δρα και εξελίσσεται. "Αν η ανθρώπινη ουσία είναι η ελευθερία από την βούληση των άλλων ο μετά- άνθρωπος είναι μετά- όχι γιατί είναι απαραίτητα ανελεύθερος αλλά γιατί δεν υπάρχει a priori τρόπος να προσδιορίσει μία προσωπική επιθυμία η οποία μπορεί να διαχωριστεί ευκρινώς από τις επιθυμίες των άλλων"¹³. Στο πλαίσιο της πρόσληψης της ανθρώπινης υποκειμενικότητας ως ιστορικά καθορισμένης και όχι βιολογικά, το σώμα και η συνείδηση μοιάζουν να αποτελούν επιφαινόμενα, σε μία πληθώρα λόγων. Οι Νέες Τεχνολογίες εντάσσονται σε αυτούς τους λόγους, παίζοντας καθοριστικό ρόλο στην σημασιοδότηση του μετανεωτερικού υποκειμένου ως αποσωματοποιημένου.

Οι λόγοι που προώθησαν αυτήν τη εννοιολόγηση και την επίδραση, των νέων τεχνολογιών, εντοπίζονται ήδη από τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου, στο πεδίο της κυβερνητικής. Η βασική στοχοθεσία της επιστήμης της κυβερνητικής, ήταν να καταδείξει ότι πληροφορία, έλεγχος και επικοινωνία θα οδηγούσαν σε μία πρωτοφανή σύμπτυξη του οργανικού με το ανόργανο. Το κυβερνητικό αυτό όραμα εκφράστηκε, όχι μέσω της ανάδειξης των δυνατοτήτων της ύλης αλλά μέσω της "ανακάλυψης" της δυνατότητας της πληροφορίας να μπορεί να ρέει αναλλοίωτη σε διαφορετικά υλικά υποστρώματα. Ο άνθρωπος και η μηχανή έτσι προσεγγίστηκαν ως πληροφοριακές δομές και εξομοιώθηκαν πέρα από την υλική τους συγκεκριμενοποίηση¹⁴.

¹² K. Hayles, *How we became posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*, Chicago: Uof Chicago P, 1999

¹³ στο ίδιο, σ. 4

¹⁴ K. Hayles, ό.π., σ. 1-25

Η υπονόμηση του σώματος θα ενισχυθεί στην λογοτεχνία και τον κινηματογράφο επιστημονικής φαντασίας. Τη δεκαετία του 80 θα υπάρξει μία έκρηξη cyborg εικόνων, οι οποίες θα προσεγγίσουν τη σχέση ανθρώπου και τεχνολογίας στη βάση της αποσωματοποίησης. Σε αυτά τα αφηγήματα η συνείδηση μπορεί να μεταφέρεται αδιαφοροποίητη σε τεχνητά μέσα¹⁵ (*Blade Runner*, *Total Recall*) και ο εαυτός να “μεταβαίνει” στον κυβερνοχώρο αφήνοντας το σώμα πίσω του¹⁶ (*Neuromancer*). Αντίστοιχα ένα μέρος της μεταμοντέρνας θεωρίας θα υποστηρίξει ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες επιτρέπουν στον χρήστη να από-υποστασιοποιείται. Το διαδίκτυο και η εικονική πραγματικότητα, σε αυτές τις προσεγγίσεις, παρέχουν την προνομιακή συνθήκη ελευθερίας από τις δεσμεύσεις του σώματος και του “πραγματικού” κόσμου, ή από πιο δυστοπικές οπτικές στον κυβερνοχώρο ο υλικός κόσμος “πετιέται στον ηλεκτρονικό κάδο σκουπιδιών”¹⁷.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η πολιτισμική θεωρία θα προσεγγίσει κριτικά τον τεχνο-πολιτισμό της αποσωματοποίησης. Μέσα από την έννοια της σωματοποίησης θα αμφισβητήσει την υπονόμηση του σώματος και θα αναδείξει την κεντρικότητα της ενσώματης εμπειρίας στις πρακτικές τεχνολογικής διάδρασης. Οι προσεγγίσεις αυτές δεν εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο και οριοθετημένο πεδίο μελέτης, συνομιλούν και αντιτίθενται, προάγοντας έναν ιδιαίτερα γόνιμο διάλογο. Το πλαίσιο αυτής της κριτικής θεωρίας θα αντλήσει για την προσέγγιση του σώματος και της τεχνολογίας από δύο κυρίως, πλούσια πεδία προβληματισμού, τη φεμινιστική θεωρία και τις Σπουδές της Επιστήμης και της Τεχνολογίας (STs: Science and Technology studies), όπως αυτά αναπτύχθηκαν στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες έως τη δεκαετία του 90.

Η μελέτη της επιστήμης και της τεχνολογίας στα πεδία αυτά στάθηκε κριτικά στο διαχωρισμό ανάμεσα στις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες. Οι STs από τη

¹⁵ P. Verhoeven, *Total Recall*, 1990

P. K. Dick, *Blade Runner*, 1990

A. Landsberg, "Prosthetic Memory: Total Recall and Blade Runner" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ.190-204

¹⁶ W. Gibson, *Νευρομάντης*, (1984) 1998 Αθήνα: Αίολος

D. Thomas, "The Technophilic Body: on Technicity in William Gibson's Cyborg Culture" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 175-189

¹⁷ A. Kroker, M. Kroker, "Code Warriors: Bunkering in and Dumbing out" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ.98

δεκαετία του 70 και μετά θα αμφισβητήσουν τη διάκριση ανάμεσα στο υποκειμενικό και το αντικειμενικό, και θα επαναπροσδιορίσουν τη διάκριση αντικείμενο/ υποκείμενο. Αντίστοιχα από μία διαφορετική οπτική ο φεμινισμός τη δεκαετία του 80 θα προσεγγίσει τις σχέσεις φύλου και επιστήμης, θέτοντας ως αντικείμενα διερεύνησης τη "φύση" και το σώμα¹⁸. Σε αυτά τα πλαίσια προσέγγισης, η ουδετερότητα και η αντικειμενικότητα που όχι μόνο οι φυσικές επιστήμες αξιωνόνταν για τον εαυτό τους αλλά και που τους αποδίδονταν από τις κοινωνικές επιστήμες, αμφισβητούνται δραστικά. Τα τεχνολογικά και επιστημονικά ευρήματα ως αντικείμενα έρευνας και ανάλυσης στο πολιτισμικό και κοινωνικό τους πλαίσιο, θέτουν τον αναστοχασμό πάνω στην αδιαμφισβήτητη επιστημονική γνώση και επαναδιατυπώνουν τη σημασία της κοινωνικής ερμηνείας¹⁹.

¹⁸ Π. Χαντζαρούλα, *Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές προσεγγίσεις, Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του φύλου*, σ. 23-25

¹⁹ B. Latour, "When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences", *British Journal of Sociology*, 51:1 (2000), σσ. 107-123

1.2 Σπουδές της Επιστήμης και της Τεχνολογίας, Φεμινισμός: Η διαμόρφωση του πλαισίου προσέγγισης της επιστήμης και του σώματος

Η ανάπτυξη του πεδίου των STS, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, έθεσε την προσέγγιση της τεχνό-επιστήμης στο πολιτισμικό πλαίσιο βάση του οποίου συγκροτείται και στο οποίο προβάλλεται. Σε αυτό το αναστοχαστικό πλαίσιο η επιστήμη και η τεχνολογία, αποβάλλουν τον μανδύα της αντικειμενικότητας και της ουδετερότητας, και αναδεικνύονται οι παράγοντες που κατευθύνουν την “αποκάλυψη” συγκεκριμένων πραγματικοτήτων και την επινόηση συγκεκριμένων τεχνολογιών²⁰.

Το πεδίο της μελέτης της επιστήμης και της τεχνολογίας, φτάνει στην ώριμη φάση του, τη δεκαετία του 70 και συγκροτείται αρχικά κυρίως στη βάση της Κοινωνιολογίας της Επιστημονικής Γνώσης (SSK: Sociology of Scientific Knowledge). Η κεντρικότερη μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετήθηκε, σε αυτήν την περίοδο, ήταν ο επιστημολογικός αγνωστικισμός βάση του οποίου καταργήθηκε η διάκριση της γνώσης σε σωστή και λανθασμένη καταδεικνύοντας τις κοινωνικές πρακτικές που κατασκεύαζαν αυτόν τον διαχωρισμό²¹. Πιο συγκεκριμένα μελετήθηκαν οι διαμάχες και τα δίκτυα συμμαχιών ανάμεσα στους ίδιους τους επιστήμονες αλλά και οι σχέσεις τους με έξω- επιστημονικές ομάδες που ευνοούσαν ή όχι επιστημονικές έρευνες ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Σε αυτό το πλαίσιο “ τα εσωτερικά επιστημονικά πρότυπα και τα πειραματικά στοιχεία, απορρίπτονταν ανάλογα με τις πεποιθήσεις των επιστημόνων, και αυτές οι πεποιθήσεις και οι αξιώσεις πάνω στη γνώση, επηρεάζονταν από το κοινωνικό πλαίσιο”²².

²⁰ S.H. Cutcliffe, "The Warp and Woof of Science and Technology Studies in the United States" *Education*, 113: 3 (1993)

²¹ Cetina, K.K. "Laboratory studies, the cultural approach to the study of science" στο S. Jasanoff (επιμ.), *Handbook of Technology and Science studies*, 1995 California, London: Sage Publications, σ. 140-166

²² στο ίδιο, σ. 141

Αυτή η μακρο-κοινωνική ανάλυση της Κοινωνιολογίας της Επιστημονικής Γνώσης αντικαταστάθηκε, προς το τέλος της δεκαετίας του 70, από τη μικροκοινωνική, εθνογραφική μελέτη της επιστημονικής πρακτικής όταν άρχισε να γίνεται συνείδηση ότι, δεν είναι επαρκής η αμφισβήτηση της ορθολογικότητας, αλλά απαιτείται η εντρύφηση στο τεχνικό περιεχόμενο της επιστήμης πέρα από τις αποδεχτές επιστημονικές αποδείξεις και θεωρίες, τις οποίες ήταν δύσκολο να προσεγγίσει κανείς μετά την επίσημη έκδοση τους. Η εθνογραφία στο εργαστήριο, αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες οπτικές στο πεδίο των STS, και αφορά τη μελέτη της επιστήμης και της τεχνολογίας μέσω της άμεσης παρατήρησης, στον τόπο όπου η γνώση παράγεται²³.

Μία από τις σημαντικότερες παρατηρήσεις στις εργαστηριακές μελέτες αφορά τους μετασχηματισμούς, που υφίστανται οι πρώτες ύλες των εργαστηριακών ερευνών. Συνήθως, σ' αντίθεση με τον όγκο των πρώτων υλών και την πληθώρα των διαδικασιών της επεξεργασίας καταδεικνύουν πως, στο τελικό στάδιο των μετασχηματισμών τους οι εργαστηριακές πρώτες ύλες αναπαρίστανται σε γραπτά δεδομένα και εξαφανίζεται όλη η διαδικασία που προηγήθηκε των αποτελεσμάτων. Μέσω της εγγραφής τα εμπειρικά στοιχεία, που τροφοδοτούν τις επιστημονικές πρακτικές στα εργαστήρια καταλήγουν σε κειμενικές αναπαραστάσεις, οι οποίες είναι αυτό που τελικά διαχέεται ή δημοσιεύεται²⁴. Η μελέτη των πρακτικών εγγραφής καταδεικνύει ότι τα επιστημονικά δεδομένα, δεν κατασκευάζονται απλώς στο εργαστήριο αλλά αποτελούν συμβολικές και πολιτικές ερμηνείες καθώς "ερμηνεύονται μέσα από λογοτεχνικές τεχνικές πειθούς, μέσω των πολιτικών στρατηγικών που οι επιστήμονες υιοθετούν στην ανεύρεση συμμάχων και πηγών, ή μέσω της επιλεκτικής μετάφρασης των επιστημονικών ευρημάτων"²⁵.

Η κεντρικότητα της ύλης στην εθνογραφία του εργαστηρίου, αποτέλεσε μία από τις κεντρικότερες συμβολές της, στη μελέτη της τεχνό-επιστήμης κατά δεικνύοντας πως η επιστημονική πρακτική έγκειται στη χρήση υλών ενώ

²³ Σύμφωνα με τον K. Cetina, τέσσερις είναι οι σημαντικότερες μελέτες που έχουν διεξαχθεί στο πεδίο της εθνογραφίας στο εργαστήριο: B. Latour, S. Woolgar, "The laboratory life" (1979), K. Cetina, "The manufacture of knowledge" (1981), M. Lynch, "Art and Artifact" (1985), Trawwek "Beamtimes and Lifetimes" (1988).

²⁴ B. Latour, S. Woolgar, *Laboratory Life, the construction of scientific facts*, 1986 Princeton, New Jersey: Princeton University Press

²⁵ στο ίδιο

συγχρόνως οι πολιτισμικές της επιδράσεις δεν είναι μόνο λογοθετικές αλλά και υλικές. Οι κοινωνικές και οι φυσικές επιστήμες συγκροτήθηκαν μέσα από την οντολογική διάκριση των ανθρώπων και των μη-ανθρώπων που εμπίπτει στην παγιωμένη διάκριση φύσης/ πολιτισμού. Η εθνογραφία στο εργαστήριο αμφισβήτησε αυτή τη διάκριση καταδεικνύοντας τη μεταβλητότητα της ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο που μελετάται. Επιπλέον, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της ANT(Actor-Network Theory)²⁶ υποστηρίζεται ότι η υβριδικότητα των τεχνο-επιστημονικών πρακτικών καταδεικνύει ότι δεν υπάρχουν δράστες και αντικείμενα, αλλά ανθρώπινοι δράστες και μη-ανθρώπινοι δράστες²⁷.

Μία από τις εμβληματικότερες φιγούρες στο χώρο της Μελέτης των Επιστημών και της Τεχνολογίας και ο σημαντικότερος ίσως εκπρόσωπος της εθνογραφίας στο εργαστήριο, είναι ο Bruno Latour. Στο βιβλίο του "Ουδέποτε υπήρξαμε Μοντέρνοι" ασκεί κριτική στην φυσικοποίηση, την κοινωνικοποίηση και την αποδόμηση και επισύρει την προσοχή των διανοητών στην αδυναμία των όρων που επινόησαν για να προσεγγίσουν τον πολιτισμό,. Το κεντρικό του επιχείρημα είναι πως προκειμένου να προσεγγίσουμε τον άκρως υβριδικό πολιτισμό μας, θα πρέπει να υβριδικοποιήσουμε και την προσέγγιση του, δεν υπάρχει φύση και πολιτισμός αλλά φυσιοπολιτισμός. Το μεθοδολογικό μοντέλο που προτείνει είναι μία εθνογραφία του δυτικού πολιτισμού ως "εξωτικό", και η θεωρητική βάση που μοιάζει καταλληλότερη είναι αυτή του σχετικού σχετικισμού που θα συμβιβάσει τις έννοιες του οικουμενικού και του απόλυτου²⁸.

Η ανάπτυξη του επιστημονικού κλάδου των STS αντανακλά την ανάγκη για μία νέα προσέγγιση της επιστήμης και της τεχνολογίας και συνομιλεί με τις φεμινιστικές προσεγγίσεις στα πεδία αυτά. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η φεμινιστική θεωρία και μελέτη έχουν συμβάλλει καθοριστικά στον διάλογο γύρω από την επιστήμη και την τεχνολογία, κυρίως σε ότι αφορά την επίδραση τους στη γυναικεία εμπειρία και την κοινωνική κατασκευή του φύλου σε αυτά τα πεδία.

²⁶ Η ANT (Actor-Network Theory) είναι από τις σημαντικότερες θεωρητικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις στις STs. Συστηματοποιήθηκε από τους B. Latour, M. Callon, και J. Law, οι οποίοι προσέγγισαν τις επιστημονικές πρακτικές ως δίκτυα των οποίων οι δράστες εκτείνονται από τους ίδιους τους επιστήμονες μέχρι τις τεχνολογίες εγγραφής και τις εργαστηριακές ύλες, http://carbon.cudenver.edu/~mrvder/itc_data/act_net.html (15/09/05)

²⁷ E. Whelan, Politics by Other Means: Feminism and Mainstream Science Studie, *Canadian Journal of Sociology*, 26: 4 (2001)

²⁸ B. Latour, Φ. Τερζάκης (μτφρ.), *Ουδέποτε υπήρξαμε μοντέρνοι, Δοκίμιο Συμμετρικής Ανθρωπολογίας*, (1991) 2000 Αθήνα: Σύναγμα

Η εισαγωγή του φύλου στην προσέγγιση της τεχνο-επιστήμης έθεσε το σώμα ως κεντρική επιφάνεια διερώτησης κυρίως μέσα από ζητήματα όπως η εξουσία και η ανισότητα, η σωματοποίηση και η αναπαράσταση, ο λόγος και η υλικότητα²⁹. Η κεντρική διάκριση του κοινωνικού φύλου (gender) από το φύλο (sex), αμφισβητήθηκε στο πλαίσιο της ανάλυσης της ύλης ως επιφάνειας παραγωγής νοήματος η οποία συγκροτείται ιστορικά³⁰.

Οι καθοριστικές επιδράσεις της βιολογίας και της ιατρικής στην εικόνα του σώματος και στη γυναικεία εμπειρία κατηύθυναν την φεμινιστική μελέτη της επιστήμης κυρίως σε αυτά τα πεδία. Αυτές οι μελέτες καταδεικνύουν ότι η ιστορική κατασκευή του φύλου συγκροτεί την επιστημονική προσέγγιση του σώματος το οποίο συγκροτείται συγχρόνως μέσα από αυτή³¹. Πιο συγκεκριμένα, αμφισβητείται η παγκοσμιότητα και η αντικειμενικότητα που η επιστημονική γνώση αξιώνεται, καταδεικνύοντας ότι αποτελεί προϊόν των κοινωνικών, υλικών και λογοθετικών πλαισίων μέσα στα οποία παράγεται.

Μέσα από τη μελέτη της αναπαράστασης των έμφυλων σωμάτων και των μεταφορών που χρησιμοποιούνταν για την περιγραφή τους καθώς και των πειραμάτων που διεξάγονταν για την κατανόηση τους, στις φυσικές επιστήμες και την ιατρική, αναδείχθηκε ότι η επιστημονική έρευνα καθορίζονταν από την ιστορική κατασκευή της διαφορετικότητας των δύο φύλων³². Προς αυτήν την κατεύθυνση μία από τις σημαντικότερες μελέτες είναι αυτή του Thomas Laqueur. Στο "Κατασκευάζοντας το Φύλο", το οποίο δημοσιεύτηκε το 1990, ο Laqueur εστιάζοντας σε ιατρικά, ιατροδικαστικά, φιλοσοφικά και νομικά κείμενα καθώς και σε επιστημονικές πρακτικές από την αρχαιότητα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διαπιστώνει πως το αρσενικό και το θηλυκό αποτελούν μεταβαλλόμενες έννοιες στο πλαίσιο μίας αμφίδρομης ροής ανάμεσα στον πολιτισμό και την επιστήμη³³.

Τη δεκαετία του 1980 η κεντρικότητα του σώματος και η αποδόμηση των βιολογικών λόγων, είναι εμφανείς στις φεμινιστικές προσεγγίσεις. Ωστόσο φαίνονται να αποδέχονται σιωπηρά την φυσιολογία που αφορά το εσωτερικό του

²⁹ E. Whelan, ό.π. , σ. 4

³⁰ Π. Χαντζαρούλα, ό.π.

³¹ E. Whelan, ό.π. , σ. 6

³² στο ίδιο, 23-25

³³ T. Laquer, Π. Μαρκέτου (μτφρ.), "Προλογικό σημείωμα", *Κατασκευάζοντας το φύλο, Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως το Φρόϊντ*, (1990) 2003, Αθήνα: Πολύτροπον, σ. 23-32

σώματος, ενισχύοντας έτσι την προβληματική διάκριση ανάμεσα στο βιολογικό και στο κοινωνικό φύλο, με ελάχιστες εξαιρέσεις³⁴. Η απουσία της κριτικής, στον επιστημονικό λόγο που αφορά την υλικότητα του σώματος πέρα από την επιφάνεια, μοιάζει με συγκατάθεση σε μία αυθύπαρκτη βιολογική όψη. Παρόλο την απόρριψη της διάκρισης ανάμεσα στο «βιολογικό» και στο «κοινωνικό» φύλο, υπάρχει πάντα ένα επίπεδο «βιολογίας» που φαίνεται να βρίσκεται πέρα της πολιτισμικής σημασιοδότησης, αποτελώντας μίαν έμμεση παραδοχή σε αμετάβλητες πλευρές της βιολογίας. Η Linda Birke³⁵ αντιτίθεται σε αυτήν την επιλεκτική κριτική, υποστηρίζοντας, για παράδειγμα, ότι, ο επιστημονικός λόγος περί ομοιόστασης γίνεται μέρος μία ευρύτερης πολιτισμικής γλώσσας, που προάγει την υγεία ως συνθήκη διατήρησης ενώ τη ασθένεια ως συνθήκη διαταραχής. Επεκτείνοντας τη θέση της Birke στην επίδραση της τεχνολογίας ιδιαίτερα στο πλαίσιο της ιατρικής το επιχείρημα της γίνεται πιο εμφανές.

Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, τα νέα μέσα ιατρικής εικονοποιίας όπως η λαπαροσκόπηση, η τομογραφία, οι ακτίνες χ και ο υπέρηχος θα αμφισβητήσουν το δέρμα ως το όριο σώματος. Η προβολή του εσωτερικού του σώματος εντατικοποίησε την μετατροπή της πιο απόκρυφης και ιδιωτικής συνθήκης της ατομικότητας σε λόγο. " οι ιατρικές εικόνες [...] κάνουν να αναδύονται άλλες επιδερμίδες, δέρματα χωμένα βαθιά, επιφάνειες που δεν υποψιαζόμαστε την ύπαρξη τους, που ανεβαίνουν από το βάθος του οργανισμού [...] κάθε νέα συσκευή ιατρικής εικονοποιίας προσθέτει ένα ακόμα είδος επιδερμίδας, ένα ορατό σώμα στο ενεργά υπαρκτό σώμα.[...] το εσωτερικό περνά στο εξωτερικό παραμένοντας ταυτοχρόνως μέσα"³⁶. Η αποδόμηση του δυϊσμού πολιτισμός / φύση δεν σταματά στο δέρμα, καθώς αυτό δεν αποτελεί το σωματικό όριο μίας απλησίαστης εσωτερικής φυσικότητας. Οι περιγραφές και οι αναπαραστάσεις του εσωτερικού του σώματος στην τεχνό-επιστήμη διαμεσολαβούν μία εικόνα η οποία επιδρά στην ενσώματη εμπειρία και δεν εξαιρείται της πολιτισμικής σημασιοδότησης.

³⁴ L. Birke, "Σώμα και βιολογία", στο Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος*, 2004 Αθήνα: Νήσος, σ. 149-160

³⁵ στο ίδιο

³⁶ P. Levy, M. Καραχάλιος (μτφρ.), *Δυνητική πραγματικότητα, η Φιλοσοφία του Πολιτισμού και του Κυβερνοχώρου*, (1995) 1999 Αθήνα: Κριτική, σ. 38

Στο αναστοχαστικό αυτό πλαίσιο τα πεδία του φεμινισμού και των STs έθεσαν τις βάσεις και διαμόρφωσαν τους όρους στη συζήτηση γύρω από το σώμα, τη σωματοποίηση και την τεχνολογία, η οποία απασχόλησε τη δεκαετία του 90 μία πληθώρα διανοητών. Σε αυτήν την συζήτηση οι νέες τεχνολογίες προσεγγίζονται ως πολιτισμικά προϊόντα. Ερευνώνται οι λόγοι που διαμορφώνουν την εννοιολόγηση τους και ένα από τα κεντρικά ζητήματα που τίθενται είναι το σώμα ως επιφάνεια κριτικής και διερώτησης

Η διεπιστημονικότητα που διέπει τις STs και την φεμινιστική μελέτη της τεχνολογίας, αποτελούν μία διανοητική πρόκληση σε όλα τα πεδία. Διαρρηγνύοντας τις μεθοδολογικές και θεωρητικές βεβαιότητες που συγκροτούσαν τη διάκριση ανάμεσα σε φυσικές επιστήμες, τεχνολογία και τις επιστήμες του ανθρώπου προσέγγισαν τον πολιτισμό, την επιστήμη και την τεχνολογία ως πολύπλοκα αλληλοεπικαλυπτόμενα δίκτυα που διαδρούν για να συγκροτήσουν έναν κόσμο, η κατανόηση του οποίου δεν χωρά σε καμία μονοδιάστατη αναγωγή του σε λογοθετική διαδικασία ή φυσική πραγματικότητα, σε αντικείμενα ή δράστες.

2. Ο τεχνο-πολιτισμός της αποσωματοποίησης

2.1 Το cyborg ως τεχνολογική επινόηση:

η αποσωματοποίηση της πληροφορίας

Εάν η ιστορία έχει καταδείξει ότι η εξέλιξη στην τεχνολογία επιδρά στη σημασιολογία και την αναπαράσταση του σώματος τότε το cyborg αποτελεί προνομιακή επιφάνεια για την προσέγγιση αυτής της σχέσης, την περίοδο του ύστερου καπιταλισμού. Όντας συγχρόνως μία τεχνολογική επινόηση αλλά και μία ισχυρή πολιτισμική εικόνα, συμπυκνώνει τον τρόπο με τον οποίο ο λόγος της τεχνολογίας και ο λόγος για την τεχνολογία προώθησαν την κεντρική οπτική της αποσωματοποίησης από τα πρώτα κιάλας χρόνια της μεταπολεμικής περιόδου.

Ως όρος εμφανίζεται το 1960, από δύο Αμερικανούς διαστημικούς φυσικούς τους Manfred E Clynes και Nathan S Kline, προκειμένου να περιγράψει ένα νέο τύπο έμβιου οργανισμού όπου, μέσω σύγχρονων συστημάτων ελέγχου και φαρμάκων τροποποιούνταν, οι σωματικές του λειτουργίες για να ανταποκρίνεται στα διαφορετικά περιβάλλοντα των διαστημικών πτήσεων³⁷. Το cyborg (cybernetic organism, κυβερνο – οργανισμός) θα χρησιμοποιηθεί έκτοτε ευρέως για να περιγράψει γενικότερα την πρακτική κατά την οποία τεχνολογία και οργανισμός συμπράττουν ασυνείδητα για την βελτίωση ή επέκταση κάποιας σωματικής λειτουργίας.

Σύμφωνα με την Katherine Hayles³⁸ το cyborg τόσο ως τεχνολογική επινόηση όσο και ως πολιτισμική εικόνα εννοιολογήθηκε στο πλαίσιο της αποσωματοποίησης της πληροφορίας, της οποίας η κεντρικότητα αποτελεί προϊόν της τεχνο-επιστημονικής κουλτούρας του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Προκειμένου να αποδομήσει αυτή την αντίληψη θα καταδείξει την ιστορική κατασκευή της, οι απαρχές της οποίας εντοπίζονται στην μεταπολεμική περίοδο

³⁷ D. Tomas, "Feedback and Cybernetics: Reimagining the Body in the Age of the Cyborg" στο M. Featherstone, R. Burrows, *Cyberspace, Cyberbodies, Cyberpunk, Cultures of Technological Embodiment*, (1995) 1998 London: Sage Publications Ltd, σ. 21-44

³⁸ K. Hayles, *How we became posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*, Chicago: Uof Chicago P, 1999

στο πλαίσιο της συγκρότησης της επιστήμης της κυβερνητικής. Επιχειρώντας μία ιστορική αφήγηση της εξέλιξης της κυβερνητικής, μέσα από την σημασιοδότηση του σώματος, θα προσπαθήσει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο τα θεωρητικά και τεχνολογικά της ευρήματα, εννοιολογήθηκαν στη βάση της αποσωματοποίησης.

Η προσέγγιση της δεν υποτιμά τη σημασία των εξελίξεων στις νέες τεχνολογίες, ούτε και αμφισβητεί την πληθώρα των αλλαγών που θέτουν επιτακτικά την ανασηματοδότηση της υποκειμενικότητας, αλλά προσπαθεί να απομυθοποιήσει τους λόγους που παρήγαγαν μία συγκεκριμένη θεώρηση του σώματος, προκειμένου να ξαναθυμίσει το ρόλο της υλικότητας και της ενσώματης πραγματικότητας και να αποκαταστήσει τη σημασία τους. Αποδομώντας την συγκρότηση της κυβερνητικής ως επιστήμη, αντικαθιστά “τον τεχνολογικό ντετερμινισμό της αποσωματοποίησης της πληροφορίας και του cyborg”³⁹ με ιστορικά γεγονότα ανάμεσα σε συγκεκριμένα άτομα, περιόδους και τόπους.

Το πεδίο της κυβερνητικής αναδύεται στα τέλη της δεκαετίας του 50 και θα προκύψει από τη σύμπτυξη της θεωρίας ελέγχου του 19^{ου} αιώνα με την αναδυόμενη θεωρία της πληροφορίας⁴⁰. Η βασική του στοχοθεσία ήταν να καταδείξει ότι πληροφορία, έλεγχος και επικοινωνία θα οδηγούσαν σε μία πρωτοφανή σύμπτυξη του οργανικού με το ανόργανο. Αυτή υπήρξε και η μυθολογία⁴¹ βάση της οποίας συγκροτείται η κυβερνητική ως διακριτή επιστήμη. Ανάλογα με το ποιο θεωρητικό πλαίσιο κυριαρχούσε κάθε φορά στην πλαίσιωση αυτής της μυθολογίας, η Hayles διακρίνει τρεις φάσεις.

Το πρώτο κύμα, αφορά τα συνέδρια που χρηματοδοτούνταν από το ινστιτούτο Macy, και στην διάρκεια των οποίων τέθηκε η ατζέντα του ερευνητικού προγράμματος που θα συγκροτούσε το επιστημονικό πεδίο που αργότερα ονομάστηκε κυβερνητική. Δέκα συνέδρια πραγματοποιήθηκαν, στο διάστημα 1946-1953, στα οποία συμμετείχαν επιστήμονες από διάφορα πεδία όπως μηχανολόγοι, μαθηματικοί, ψυχολόγοι, νευροφυσιολόγοι, ανθρωπολόγοι και κοινωνιολόγοι. Η βασική οπτική μέσα από την οποία προσεγγίστηκε το

³⁹ Το ίδιο, σ.22

⁴⁰ Το ίδιο, σ. 8

⁴¹ Οι Latour και Woolgar δανείζονται αυτόν τον όρο από τον Barthes, για να περιγράψουν το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο η δράση μίας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας επιστημόνων, νοσηματοδοτείται, B. Latour, S. Woolgar ό.π., σ 54

αντικείμενο μελέτης, στο πρώτο κύμα, ήταν η ομοιόσταση η οποία ερμηνεύτηκε ως η συνθήκη διατήρησης της σταθερότητας του συστήματος μέσα στις αλλαγές του περιβάλλοντος του⁴². Η κεντρικότητα της ομοιόστασης κατά το πρώτο κύμα, προσανατόλισε το ενδιαφέρον στην ανάδειξη της δυνατότητας της πληροφορίας να διατηρεί σταθερή αξία. Σε αυτό το πλαίσιο, ήδη από το πρώτο συνέδριο έγινε σαφές ότι τον κεντρικό ρόλο στην σύνδεση μηχανής και ανθρώπου δεν θα είχε η ενέργεια αλλά η πληροφορία⁴³.

Η θεωρία της πληροφορίας που επικράτησε ήταν αυτή του Claude Shannon, ένας αυστηρός μαθηματικός ορισμός, ο οποίος καθόριζε την πληροφορία ως μία λειτουργία χωρίς διαστάσεις, υλικότητα και χωρίς απαραίτητη σύνδεση με το νόημα. Αποκόπτοντας την πληροφορία από την υλική της επιφάνεια, υποστήριξε την ελεύθερη ροή της σε διαφορετικά υλικά υποστρώματα. Η πληροφορία έτσι προσεγγίστηκε, ως επιλογή ενός μηνύματος ανάμεσα σε μία πληθώρα μηνυμάτων, ως μία δηλαδή ενδεχομενική λειτουργία μίας μαθηματικής ποσότητας αποδεδειγμένης από οποιαδήποτε υλική συγκεκριμενοποίηση⁴⁴.

Το κυβερνητικό όραμα της επικοινωνίας τεχνητών και οργανικών συστημάτων, εκφράστηκε, έτσι από την αρχή, όχι μέσω της ανάδειξης των δυνατοτήτων της ύλης αλλά μέσω της ανακάλυψης της δυνατότητας της πληροφορίας να μπορεί να ρέει αναλλοίωτη σε διαφορετικά υλικά υποστρώματα. Η αντίληψη του κόσμου ως διάδραση των υλικών δομών μέσω της πληροφορίας, είναι μία συγκεκριμένη ιστορική θεώρηση που αναδύθηκε και ευδοκίμησε στο πλαίσιο της τεχνο-επιστημονικής κουλτούρας κατά την διάρκεια και μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο⁴⁵. Η σύλληψη της πληροφορίας όπως συγκροτήθηκε από τον C. Shannon, ευνοήθηκε μέσα σε αυτό το κλίμα.

Παρόλο που πολλοί ήταν αυτοί οι οποίοι προσπάθησαν να θέσουν σημαντικές γλωσσολογικές και κοινωνικό-ψυχολογικές συνισταμένες⁴⁶, ο Shannon επέμενε στην αυστηρά μαθηματική θεώρηση της πληροφορίας. Το να συμπεριλάμβανε το νόημα και τον παραλήπτη στο επικοινωνιακό σύστημα, σήμαινε πως έπρεπε να

⁴² Το ίδιο, σ. 8

⁴³ Από τους John Von Neumann και Norbert Wiener, το ίδιο, σ. 51

⁴⁴ Το ίδιο, σ. 18, 51-54

⁴⁵ Το ίδιο, σ. 14, 19

⁴⁶ Σημαντικότερος από τους οποίους ήταν ο άγγλος ερευνητής Donald MacKay, ο οποίος προσπάθησε να συμπεριλάβει το νόημα και τον παραλήπτη.
D. MacKay, "In Search of Basic Symbols", *Cybernetics*, (8ο συνέδριο: 1951) 8:222

ασχοληθεί με την υποκειμενικότητα, δηλαδή με την μη-επιστήμη⁴⁷. Αντίθετα αποκλείοντας τα συμφραζόμενα, τη σωματικότητα και την αναπαραστασιακή δράση της επικοινωνίας προσέφερε μία αφαιρετική θεωρία της πληροφορίας που λειτουργούσε ως παγκόσμιο μοντέλο αφού μπορούσε να εφαρμοστεί σε κάθε περίπτωση, ακολουθώντας έτσι πιστά τις επιταγές της επιστημονικότητας.

Αυτή η προσέγγιση της πληροφορίας ανταποκρίνονταν στο κυβερνητικό όραμα της εξομοίωσης μηχανής και ανθρώπου⁴⁸, καθώς υποστήριζε την ελεύθερη ροή της πληροφορίας χωρίς να θέτει προβλήματα περί υποκειμενικής πρόσληψης και ανάγνωσης. Επιπλέον η αφαιρετική και σχηματική θεωρία του Shannon έτυχε ευρείας αποδοχής ανταποκρινόμενη στις ετερόκλητες επιστημονικές καταβολές των συμμετεχόντων στα συνέδρια. Η ανάγκη σύγκλισης διαφορετικών επιστημονικών οπτικών ευνοούσε τη γενικευμένη θεώρηση, στο πλαίσιο της οποίας " μία ιδέα η οποία μπορεί να είχε ξεκινήσει ως μοντέλο για ένα συγκεκριμένο φυσικό σύστημα, κατέληγε να έχει ευρύτερη σημασία, λειτουργώντας συγχρόνως ως μηχανισμός και ως μεταφορικό σχήμα"⁴⁹.

Η επικράτηση αφαιρετικών θεωριών σε σχέση με τις ενσώματες πολυπλοκότητες εντοπίζεται και στο κυβερνητικό μοντέλο του ανθρώπινου οργανισμού όπως αυτό προσεγγίστηκε από τους MacCulloch και Pitts⁵⁰. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό οι νευρώνες συνδέονται σε δίκτυα, οι εσωτερικές συνθήκες των οποίων εξαρτώνται από μαθηματικά αναγνωρίσιμες εισροές και εκροές, στις εισόδους και εξόδους τους. Το κεντρικό επιχείρημα τους ήταν ότι οι νευρώνες λειτουργούσαν με τρόπο που μπορούσε να αποτυπωθεί σε λογικές προτάσεις, όσες μάλιστα μπορούσε να υπολογίσει μία μηχανή Turing, συνδέοντας έτσι ένα ανθρώπινο μοντέλο με τη θεωρία των αυτομάτων. Το σώμα σε αυτήν την θεώρηση προσεγγίστηκε ως ροή ενός κώδικα ανάμεσα στους νευρώνες, εξομοιώνοντας τον άνθρωπο με μία πληροφοριακή δομή⁵¹.

Μία από τις πιο καθοριστικές εργασίες στη διάρκεια των συνεδρίων, ήταν η κατασκευή ηλεκτρομαγνητικών εξαρτημάτων, τα οποία έπεισαν τους συμμετέχοντες και άλλους ότι, η κυβερνητική λειτουργούσε στην πράξη. Ο λόγος

⁴⁷ Το ίδιο, σ. 51, 54

⁴⁸ Το ίδιο, σ. 53

⁴⁹ Το ίδιο, σ. 51

⁵⁰ W. McCulloch, *Embodiments of Mind*, 1965 Cambridge: MIT press

⁵¹ Το ίδιο, σ. 57- 63

που πλαισίωνε αυτές τις εφευρέσεις ήταν η αναλογική προσέγγιση τους με τον άνθρωπο, και ανεξαρτήτως της επιτυχίας αυτής της σύγκρισης ο άνθρωπος προσεγγίζονταν με όρους μηχανής και η μηχανή με ανθρώπινους όρους⁵².

Η αφαιρετική θεωρητικοποίηση της πληροφορίας, η συγκρότηση ενός μοντέλου νευρώνων όπου το ανθρώπινο σώμα αναπαριστανόταν ως μία συνεχής ροή πληροφορίας, και η κατασκευή ηλεκτρομαγνητικών μηχανημάτων τα οποία απέδειξαν ότι η ροή της πληροφορίας, λειτουργεί στην πράξη ήταν τα τρία νήματα συζητήσεων στο ερευνητικό πρόγραμμα των συνεδρίων⁵³. Στο πλαίσιο αυτών των συζητήσεων η πληροφορία αναδείχθηκε σε μείζον ζήτημα υπονομεύοντας έτσι τη σημασία του σώματος και ευνοώντας το πλαίσιο της κατασκευής του cyborg στη βάση της αποσωματοποίησης. Παρόλο που υπήρξε σημαντικός αντίλογος ως προς αυτήν την προσέγγιση της πληροφορίας, πολιτισμικά και επιστημονικά αυτή η εκδοχή ευνοήθηκε. Η μεταπολεμική κουλτούρα προώθησε την ανάδειξη της πληροφορίας έναντι της ενέργειας⁵⁴ ενώ τα αφαιρετικά, αυστηρά, μαθηματικά μοντέλα που επικράτησαν διατηρούσαν το ενδιαφέρον των διαφορετικών επιστημόνων και ανταποκρίνονταν στον τρόπο με τον οποίο οι φυσικές επιστήμες αντιλαμβάνονταν την επιστημονικότητα.

Από όλες τις ιδέες που το πρώτο κύμα κυβερνητικής διαβίβασε " καμία δεν ήταν τόσο ενοχλητική και τόσο δυναμικά επαναστατική από ότι η ιδέα ότι τα όρια της ανθρώπινης υποκειμενικότητας κατασκευάζονται παρά δίνονται"⁵⁵. Προσεγγίζοντας τον κόσμο ως ένα σύστημα διαπερατό που συγκροτείται βάση της πληροφορίας του ελέγχου και της επικοινωνίας άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνονται τα όρια. Ωστόσο οι ερευνητές της κυβερνητικής δεν στόχευαν στην αμφισβήτηση του φιλελεύθερου υποκειμένου, παρόλο που τελικά το αμφισβήτησαν περισσότερο καθοριστικά από οποιοδήποτε άλλο πεδίο.

Αυτή η αμφιθυμία ανάμεσα στην διαφύλαξη του αυτόνομου υποκειμένου και στην αμφισβήτηση των υλικών του ορίων, είναι χαρακτηριστική στο έργο του Wiener, μία από τις εμβληματικότερες φιγούρες στο χώρο της κυβερνητικής. Η κοσμοθεωρία του Wiener στηρίζονταν σε μία πιθανολογική αντίληψη την οποία

⁵² το ίδιο, σ. 64

⁵³ το ίδιο, σ. 50

⁵⁴ το ίδιο, σ. 50

⁵⁵ το ίδιο, σ. 84

επέκτεινε και στην κατανόηση της πληροφορίας⁵⁶. Υποστήριζε ότι ο κόσμος ήταν μία εκδοχή ανάμεσα σε άλλους πιθανούς κόσμους, και ανάλογα η λέξη ήταν πιθανολογική στη φύση της. Στην ουσία επεκτείνοντας μία πιθανολογική κοσμοθεωρία στη σφαίρα της θεωρίας της πληροφορίας συγκρότησε ένα παγκόσμιο μοντέλο το οποίο πίστευε ότι αντανakλούσε τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατανοούν τον κόσμο. Ο Wiener αμφισβήτησε οποιαδήποτε ουσία "στον άνθρωπο, τη μηχανή και τα ζώα πέρα από το δίκτυο σχέσεων που τους καθιστά σε λογοθετικά και επικοινωνιακά πεδία"⁵⁷.

Ο Wiener είχε έναν αναλογικό τρόπο σκέψης που κινούνταν εύκολα ανάμεσα σε όρια για να εντοπίσει δομικές ομοιότητες ανάμεσα σε διαφορετικά είδη συστημάτων. Περισσότερο από οτιδήποτε ήταν αυτός ο αναλογικός τρόπος σκέψης που βοήθησε στην κατασκευή του cyborg όπως ο Wiener το οραματιζόταν. Αυτή η αναλογική σύνδεση δημιουργούσε ένα λογοθετικό πεδίο όπου ζώα, άνθρωποι και μηχανές μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ως ισάξια κυβερνητικά συστήματα. Το κεντρικό κείμενο που περιέγραφε αυτή τη συσχέτιση ήταν το κυβερνητικό μανιφέστο το οποίο συνέγραψε με τους Rosenblueth και Bigelow το 1943, το "Behavior, purpose and teleology"⁵⁸, το οποίο έθεσε την ατζέντα για το εκκολαπτόμενο τότε πεδίο της κυβερνητικής. Αυτό που υποστηρίζουν οι τρεις ερευνητές είναι ότι η συμπεριφορά υπερισχύει της λειτουργικότητας. Πιο συγκεκριμένα το εσωτερικό ενός οργανισμού αντιμετωπίζεται ως "μαύρο κουτί" (black box) βάση της πεποίθησης ότι με το να παράγεις ισάξια συμπεριφορά παράγεις παράλληλα και ισάξιο σύστημα⁵⁹. Η υποτίμηση της εσωτερικής δομής επέτρεψε την πεποίθηση ότι αν οι μηχανές και οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο τότε είναι και ίδια συστήματα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η θεωρία της πληροφορίας του Shannon και το μοντέλο νευρώνων των Culloch και Pitts κατάφεραν να εξομοιώσουν άνθρωπο και μηχανή, μέσα από την κατασκευή μηχανικών συστημάτων που παρήγαγαν συμπεριφορές ανάλογες με τις οργανικές.

⁵⁶ το ίδιο, σ. 87-92

⁵⁷ προβλέποντας σύμφωνα με την Hayles κάποιες από τις πλευρές του μετα-δομισμού.

⁵⁸ A. Rosenblueth, N. Wiener, J. Bigelow, "Behavior, Purpose and Teleology", *Philosophy of Science* (1943) 10:18-24

⁵⁹ το ίδιο, σ. 92-100

Ενώ η ομοίωση υπήρξε κεντρική έννοια κατά το πρώτο κύμα, τη δεκαετία του 60 άρχισε να εγκαταλείπεται στο χώρο της κυβερνητικής. Ήταν ωστόσο αυτή η οποία ενέπνευσε τη δημιουργία του cyborg ως τεχνολογική επινόηση, την ίδια περίοδο. Κατά την διάρκεια των συνεδρίων η λογική της ομοίωσης επεκτάθηκε στη μηχανή όπου επιτυγχάνονταν μέσω των βρόγχων ανάδρασης, οι οποίοι αργότερα οδήγησαν στην έννοια της ανάδρασης. Σύμφωνα με τον ορισμό της Hayles ανάδραση είναι η κίνηση κατά την οποία αυτό που χρησιμοποιήθηκε για να παράξει ένα σύστημα, γίνεται μέσω μίας εναλλακτικής οπτικής, μέρος αυτού του συστήματος⁶⁰. Η ανάδραση περιπλέκει τις αφαιρετικές θεωρίες του πρώτου κύματος, καθώς συγχέει τα όρια τα οποία επιβάλλει το άτομο στον κόσμο προκειμένου να τον κατανοήσει.

Η ανάδραση άρχισε να προβληματίζει την κυβερνητική στο πλαίσιο συζητήσεων που αφορούσαν τον παρατηρητή και ευδοκίμησε μόνο στην διάρκεια του δεύτερου κύματος που εντάσσεται στην περίοδο 1960-1985. Αυτή η περίοδος εγκαινιάστηκε με τον Heinz von Foerster, ο οποίος, υποστήριξε ότι ο παρατηρητής ενός συστήματος μπορεί να αποτελεί με τη σειρά του ένα σύστημα το οποίο παρατηρείται, θέτοντας την ανάδραση ως κεντρικό ζήτημα⁶¹. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω κατά την διάρκεια των συνεδρίων Macy, μία τέτοιου είδους προσέγγιση ταυτίζονταν με την υποκειμενικότητα, γεγονός που την κατέταξε στην μη- επιστήμη. Το πρόβλημα με την ανάδραση ήταν η θεωρητικοποίηση της με τρόπο που θα διέφευγε "τον σολιψισμό και την αναγωγή στην ψυχανάλυση"⁶². Μετά το τέλος των συνεδρίων η ανάδραση τροποποιήθηκε ώστε να μπορεί να προσμετρηθεί στην παραγωγή επιστημονικής γνώσης.

Ο νευροφυσιολόγος Humberto Maturana ερευνώντας τα οπτικά νεύρα διάφορων ζώων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ανάμεσα στην αναπαράσταση και στην όραση δεν υπάρχει συσχέτιση ένα προς ένα, δεν υπάρχει ένας αντικειμενικός κόσμος για τον οποίο μπορεί να μιλήσει κανείς, ασκώντας κριτική έτσι στην αντικειμενική επιστημολογία. Το δεύτερο κύμα φτάνει στην ώριμη φάση του με την έκδοση της έρευνας των Maturana και Varela με τίτλο " Autopoiesis

⁶⁰ το ίδιο, σ. 9

⁶¹ το ίδιο, σ. 10

⁶² το ίδιο, σ. 133

and Cognition”⁶³, οι οποίοι επέκτειναν την ανάδραση σε μία επιστημολογία που προσεγγίζει τον κόσμο σαν ένα σύνολο κλειστών πληροφοριακών συστημάτων. Σύμφωνα με αυτήν οι οργανισμοί ανταποκρίνονται στο περιβάλλον τους με τρόπους που καθορίζονται από την εσωτερική τους αυτό- οργάνωση, και ονόμασαν αυτή την κυκλική λειτουργία, αυτοποίηση⁶⁴.

Μέσα από την δουλειά των Maturana και Varela και το πέρασμα από τη θεωρία των αυτοπαθών βρόγχων ανάδρασης στην αυτοποίηση, στη διάρκεια της δεκαετίας του 80, το οικοδόμημα της κυβερνητικής ανατράπηκε. Ασκώντας κριτική στο πρώτο κύμα, ο Maturana υποστηρίζει ότι δεν είναι η συμπεριφορά αυτή που μετράει αλλά το αυτοποιητικό σύστημα που παράγει τη συμπεριφορά, καθώς από την οπτική της αυτοποίησης η πληροφορία δεν διαπερνά το όριο που διαχωρίζει το σύστημα από το περιβάλλον του. Έτσι το κέντρο του ενδιαφέροντος μετατοπίζεται από το μήνυμα, το σήμα ή την πληροφορία στις διαδράσεις ανάμεσα στα μέρη ενός συστήματος.

Τα όρια του αυτόνομου ατόμου, δημιουργούν και στο δεύτερο κύμα αντιφατικές προτάσεις. Για τον Maturana η συνείδηση ήταν ένα επιφαινόμενο, εκείνο που εξασφαλίξε την αυτονομία είναι ότι οι ζώντες οργανισμοί συγκεκριμενοποιούνται στην εσωτερική τους οργάνωση, από την οποία εξαρτάται η αυτοποιητική ενότητα με το περιβάλλον τους. Από την άλλη αυτή η αυτοποιητική ενότητα ενώ καθορίζεται από την θέση του παρατηρητή δεν αποτελεί επιλογή. Εν ολίγοις “ δεν βλέπουμε έναν κόσμο εκεί έξω που υπάρχει πέρα από εμάς, αλλά βλέπουμε μόνο αυτό που το σύστημα μας, μας επιτρέπει να δούμε”⁶⁵. Σε σχέση με το πρώτο κύμα υπάρχουν σημαντικές μετατοπίσεις στην κυβερνητική στο πλαίσιο της αυτοποίησης, καθώς προσμετράται η σωματικότητα και η υποκειμενικότητα, στον τρόπο με τον οποίο οι ζώντες οργανισμοί λειτουργούν και διαδρούν με το περιβάλλον τους και με μηχανικά συστήματα. Επιπλέον η έμφαση που δίνει η αυτοποίηση στην διαδικασία και όχι στη συμπεριφορά επιτρέπει την επέκταση της θεωρίας στα κοινωνικά συστήματα.

⁶³ H. Maturana, F. Varela, *Autopoiesis and Cognition :The Realization of the Living*, 1980 Dordrecht: D. Reidel

⁶⁴ το ίδιο, σ. 132- 140

⁶⁵ το ίδιο, σ. 10, 140- 149

“ Το παραδειγματικό Cyborg για την αυτοποίηση είναι το κράτος και όχι κάποιο είδος μηχανικού ανθρώπου”.⁶⁶

Το τελευταίο κύμα κυβερνητικής διαμόρφωσε την έννοια της εικονικότητας από τη δεκαετία του 80 και μετά. Το πέρασμα στο τρίτο κύμα προκύπτει από το ερευνητικό πρόγραμμα στο πεδίο της Τεχνητής Ζωής (Artificial Life, AL) που θέτει ζητήματα όπως οι διαδικασίες της εξέλιξης και της εμπύθισης στα τεχνητά μέσα. Ποιο συγκεκριμένα η λειτουργία φυσικών μοντέλων, εφαρμόζονται στον υπολογιστή μέσω προγραμμάτων τα οποία παράγουν συστήματα που φαίνεται να «εξελίσσονται». Αυτή η λειτουργία έγκειται στην ανατροφοδότηση των δεδομένων εξόδου σε δεδομένα εισόδου, και χρησιμοποιεί τις αποκλίσεις για να εξελιχθεί με απρόβλεπτους τρόπους. Ένα τέτοιο πρόγραμμα είναι το Tierra του βιολόγου Thomas S Ray το οποίο λειτουργούσε βάση των αποκλίσεων για να ανασυγκροτηθεί σε πολυπλοκότερα επίπεδα, αυτό- εξελίσσοντας έτσι τη δομή του. Οι μεταφορές και οι αναπαραστάσεις που χρησιμοποιούνταν για να περιγράψουν αυτού του τύπου τα προγράμματα και τις λειτουργίες τους, είναι ενδεικτικές της αναλογίας με τα φυσικά συστήματα. Ο Ray υποστήριζε μάλιστα ότι παρόλο που ο υπολογιστής είναι τεχνητό μέσο μπορεί και παράγει φυσικούς οργανισμούς. Το όραμα του ήταν να εισάγει το Tierra στο διαδίκτυο προκειμένου να παραχθεί ψηφιακή «βιοποικιλότητα»⁶⁷.

Ένας άλλος «οργανισμός» που επινοήθηκε στη βάση της ίδιας μυθολογίας, ήταν το Genghis, ένα ρομπότ με έξι πόδια, το οποίο σχεδιάστηκε από τον ερευνητή του MIT, Rodney Brooks. Το Genghis προγραμματίστηκε να κινείται βάση της προσαρμογής του ενός ποδιού σε σχέση με τα άλλα πέντε και όχι στη βάση εξωτερικών εντολών και ελέγχου. Έτσι προσμετρούνταν ως ζών οργανισμός, βάση της πεποίθησης που διατυπώθηκε από τον Langton ότι “ η λογική δομή ενός οργανισμού μπορεί να διαχωριστεί από την υλική του βάση κατασκευής, και έτσι η ζωτικότητα του να περάσει στην κατοχή του πρώτου και όχι του δεύτερου”⁶⁸. Διαπιστώνεται έτσι πως η αντίληψη ότι η πληροφορία, ως λογική δομή, μπορεί και δρα πέραν την υλικής της συγκεκριμενοποίησης, εξομοίωσε για άλλη μια φορά μηχανές και ζώντες οργανισμούς.

⁶⁶ Το ίδιο, σ. 141

⁶⁷ Το ίδιο, σ. 223- 230

⁶⁸ Το ίδιο, σ. 232

Η θεωρία που πλαισιώνει το πεδίο της AL ήταν, ότι η φαινομενική πολυπλοκότητα παράγεται στη βάση απλών νόμων. Φιλοδοξούσε μάλιστα να συνεισφέρει στη θεωρία της βιολογίας μέσω της παράδοξης μεθοδολογίας της που δεν εφαρμόζονταν στη βάση της ανίχνευσης αυτών των νόμων σε ένα πολύπλοκο σύστημα αλλά στην παραγωγή ενός τέτοιου από απλούς τύπους, παραβλέποντας έτσι τις θεωρίες της πολυπλοκότητας περί απρόβλεπτης εξέλιξης⁶⁹.

Η συνείδηση για τους Brooks και Ray ήταν ένα επιφανόμενο, το οποίο προκύπτει από την λειτουργία του συστήματος και το οποίο επηρεάζει, αλλά δεν αποτελεί μέρος της αρχιτεκτονικής δομής του. Σε αυτό το σημείο διαφοροποιείται η Τεχνητή Ζωή από την Τεχνητή νοημοσύνη όπως ο Hans Moravec την παρουσίασε στο "Mind Children" το 1988⁷⁰. Ο Moravec είναι ο κύριος εκφραστής της πεποίθησης ότι η συνείδηση μπορεί να μεταφερθεί σε ένα τεχνητό μέσο. Το ερευνητικό πρόγραμμα της AL, από την άλλη δεν προσομοιώνει τον άνθρωπο στον υπολογιστή αλλά την φυσική εξέλιξη παράγοντας "οργανισμούς" ανάλογους με τα φυσικά συστήματα⁷¹. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται εμφανής μία σημαντική μετατόπιση, ενώ το ανθρώπινο μοντέλο ήταν εκείνο το οποίο ενέπνευσε τη δημιουργία ηλεκτρομαγνητικών συστημάτων στο πρώτο κύμα, στο πεδίο της AL, η μηχανή γίνεται το μοντέλο για την κατανόηση του ανθρώπου⁷².

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η μυθολογική βάση πάνω στην οποία συγκροτήθηκε η κυβερνητική αποτελεί προϊόν αλληλοεπικαλυπτόμενων ιστορικών συγκυριών. Η επικοινωνία μεταξύ ανόργανων και οργανικών μερών αλλά και η προσέγγιση τους μέσα από τον έλεγχο, προϊόν της τεχνό-επιστημονικής κουλτούρας του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και μετά, κατηύθυνε τη παραγωγή επιστημονικών θεωριών και τεχνολογικών εφευρέσεων στη βάση της επικοινωνίας ανθρώπου και μηχανής μέσω της κυκλοφορίας της πληροφορίας. Επιπλέον η επιστημονική οπτική των θετικών επιστημών, ευνόησε την αφαιρετική προσέγγιση μέσω της οποίας το κυβερνητικό όραμα γινόταν εφικτό και υπονόμευσε οποιοδήποτε αντίλογο. Στη

⁶⁹ το ίδιο, σ. 231-235

⁷⁰ Hans Moravec, *The Mind Children: The future of Robot and human Intelligence*, 1988 Cambridge: Harvard University Press

⁷¹ το ίδιο, σ. 235-239

⁷² το ίδιο, σ. 242

σύνοψη της ιστορίας της κυβερνητικής, όπως η Hayles την προσέγγισε, καταδεικνύεται ότι η αποσωματοποίηση μέσω της οποίας νοηματοδοτήθηκε ο άνθρωπος και το περιβάλλον με το οποίο διαδρά αποτελεί μία ιστορική κατασκευή. Στο τελευταίο τέταρτο του περασμένου αιώνα αυτή η εννοιολόγηση θα εμπεδωθεί σταδιακά σε πολλαπλές περιοχές της κοινωνικής εμπειρίας, και θα αναπαραχθεί στον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας της εποχής, διαμορφώνοντας την σημασία των Νέων Τεχνολογιών.

2.2 Το cyborg ως πολιτισμική εικόνα:

Η αποσωματοποίηση στον κυβερνοπολιτισμό

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μία προσπάθεια να αναδειχθούν οι τρόποι με τους οποίους συγκροτείται η εννοιολόγηση της τεχνολογίας στην τέχνη και στις τεχνοφιλικές προσεγγίσεις, της δεκαετίας του 80 κυρίως, και πως αυτή επιδρά στη πρόσληψη της εμπειρίας. Με κεντρικό άξονα προσέγγισης το επιχείρημα της Hayles για τις αλλαγές που επέρχονται στην τεχνολογική διάδραση θα προσεγγιστούν το cyborg και ο κυβερνοχώρος ως κεντρικές επιφάνειες διαπραγμάτευσης του τεχνο-πολιτισμού. Υποστηρίζεται ότι η αποσωματοποίηση όπως συγκροτήθηκε στο πεδίο της κυβερνητικής θα αναπαραχθεί σε μία σειρά από λόγους οι οποίοι θα διαπραγματευτούν τη σχέση τεχνολογίας και ανθρώπου μέσα από την οπτική της συνεχούς υπονόμησης του σώματος.

Οι μεταβολές που έχουν συμβάλει σε αυτήν την προβληματική αντίληψη εντοπίζονται στην σημασιολόγηση των διαφορετικών αναπαραστασιακών σχέσεων που συγκροτούνται στο πλαίσιο των Νέων Τεχνολογιών. Πιο συγκεκριμένα, η οργάνωση, η μεταβίβαση και η προβολή της πληροφορίας στις υπολογιστικές κυρίως τεχνολογίες μεταβάλουν τους διαλεκτικούς όρους της τεχνολογικής διάδρασης στο πλαίσιο κυρίως της μετατόπισης από το σχήμα παρουσία/ απουσία (presence/ absence) σε αυτό της δομής / τυχαιότητας (pattern/ randomness). Η σημαντικότερη επίδραση αυτής της μετατόπισης είναι η συστηματική υποτίμηση της υλικότητας και της ενσώματης εμπειρίας⁷³.

Στη cyberpunk λογοτεχνία⁷⁴ και στις φιλικές αναπαραστάσεις του cyborg, της δεκαετίας του 80, αυτή η προβληματική αντίληψη θα εκφραστεί μέσω της ενσωμάτωσης της κυβερνητικής αναλογικής προσέγγισης που, εξομοιώνει την συμπεριφορά ανθρώπου και μηχανής στη βάση της πρόσληψης του σώματος ως επιφάνειας εγγραφής, ως μέσου ή πληροφοριακής δομής. Προσεγγίζοντας τον άνθρωπο και την μηχανή έξω από την υλική τους συγκεκριμενοποίηση τα όρια

⁷³ Hayles, ό.π., σ. 24, 25

⁷⁴ " η cyberpunk λογοτεχνία είναι να είδος επιστημονικής φαντασίας που αφορά τα της πρώτης γενιάς cyborg ή την συμβιωτική δράση ανθρώπου/ μηχανής σε ένα μεταβιομηχανικό-πληροφοριακό- κυβερνούμενο σύμπαν", D. Thomas, *The Technophilic Body, on Technicity in William Gibson's cyborg culture*" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 175

που τους διαχωρίζουν καταρρίπτονται πια πολύ εύκολα. Με αυτόν τον τρόπο η αποσωματοποίηση θα αποτελέσει το κεντρικό πλαίσιο μέσα στο οποίο το cyborg θα συγκροτηθεί ως πολιτισμική εικόνα.

Στο χώρο της λογοτεχνίας, αντιπροσωπευτικότερη προσέγγιση του cyborg-σώματος αποτελεί ο William Gibson, αγαπημένος συγγραφέας στην κυβερνοθεωρία και ο σημαντικότερος εκφραστής της Cyberpunk λογοτεχνίας. Στα μυθιστορήματα του Gibson, το σώμα είναι προϊόν πολλαπλών τεχνολογικών παρεμβάσεων. Οι συλλογικές ταυτότητες δομούνται βάση του cyborg-στυλ (αισθητική παρέμβαση στην επιφάνεια του σώματος) ή της τεχνητής τροποποίησης της οργανικής αρχιτεκτονικής του σώματος. Με αυτόν τον τρόπο η φυλετική και η ταξική σημασιολόγηση αντικαθίσταται από τεχνολογικά προσδιορισμένους κοινωνικούς δεσμούς. Ο κόσμος συνίσταται σε δύο παράλληλους τόπους, αυτόν της cyborg σάρκας και τον κυβερνοχώρο, οι οποίοι διαφοροποιούνται βάση μιας καρτεσιανής λογικής όπου όταν ο εαυτός κάνει “jacking in” στον κυβερνοχώρο διέρχεται του κομβικού σημείου που χωρίζει το σώμα από την συνείδηση.

Στον κυβερνοχώρο του Gibson υποτιμάται η υλική διάσταση των σωμάτων, και αυτό που προσμετράται ως παράγοντας για την απόδοση διαφορετικότητας και συνεπώς στην διαμόρφωση κυριαρχιών είναι η ιεραρχική δυνατότητα πρόσβασης στα δεδομένα και η ικανότητα διαχείρισης τους⁷⁵. Η αντικατάσταση της κατοχής από την πρόσβαση, μία από τις σημαντικότερες εκφάνσεις της μετατόπισης από την παρουσία στη δομή, είναι συνεπώς κεντρική συνθήκη στα μυθιστορήματα του Gibson.

Στον κινηματογράφο αυτή η συνθήκη επεκτείνεται σε πολυπλοκότερες περιοχές. Στις ταινίες *Total Recall* και *Blade Runner*⁷⁶ ακόμα και η μνήμη γίνεται ζήτημα πρόσβασης και όχι κατοχής. Σε αυτές τις φιλικές αναπαραστάσεις όπου η προσθετική μνήμη είναι ο κεντρικός άξονας προσέγγισης ενός εκτεχνολογημένου μέλλοντος, η υποκειμενικότητα δεν είναι πλέον κτήμα του εαυτού αλλά μία

⁷⁵ το ίδιο, σ. 175- 189

D. Tomas, “Feedback and Cybernetics: Reimagining the Body in the Age of the Cyborg” στο M. Featherstone, R. Burrows, *Cyberspace, Cyberbodies, Cyberpunk, Cultures of Technological Embodiment*, (1995) 1998 London: Sage Publications Ltd, σ. 21-44

⁷⁶ P. Verhoeven, *Total Recall*, 1990
P. K. Dick, *Blade Runner*, 1990

προσβάσιμη πληροφορία⁷⁷. Η δυνατότητα της προσθετικής μνήμης στο πλαίσιο της εξέλιξης της τεχνολογίας θα αφαιρέσει την αποκλειστικότητα της συνείδησης από τον άνθρωπο και θα προσεγγίσει το σώμα ως μία επιφάνεια εγγραφής.

Παρόλο που η ίδια η έννοια της μνήμης ως γνωστικής λειτουργίας ενέχει τη έννοια της πρόσθεσης καθώς συγκροτείται από εξωτερικά ερεθίσματα και από τις νοητικές τεχνολογίες που μπορεί να τα φέρουν, οι παραπάνω ταινίες τη διαχωρίζουν εξ ολοκλήρου από την εμπειρία⁷⁸. Ο πρωταγωνιστής στο *Total Recall* μετατρέπεται σε ήρωα αλλάζοντας εαυτό μέσω της τεχνολογικής προσθαφαίρεσης της μνήμης ενώ στο *Blade Runner* οι μηχανές αναπτύσσουν συναισθηματικές αντιδράσεις με την εκχώρηση σε αυτές πλαστών μνημών που αναπαράγουν συνείδηση. Με αυτόν τον τρόπο η υπεροχή του οργανικού από το μηχανικό δεν αποτελεί πλέον μία αδιαπραγμάτευτη βεβαιότητα, καθώς η συνείδηση και το σώμα μοιάζουν σε αυτές τις προσεγγίσεις να αποτελούν επιφαινόμενα.

Στο *Blade Runner* αυτό καταδεικνύεται ακόμα πιο παραστατικά, όπου το σώμα δεν γίνεται απλά μία επιφάνεια εγγραφής, αλλά μία αδιαφοροποίητη επιφάνεια σε σχέση με άλλες. Σε αυτό το πλαίσιο η εμπειρία του να είναι κανείς άνθρωπος δεν έγκειται στο σώμα και στη συνείδηση, αλλά στην τεχνολογία που τα παράγει. Μοιάζει έτσι να μην υπάρχουν μηχανές και άνθρωποι αλλά πληροφοριακές δομές που μπορούν και ρέουν από μέσο σε μέσο αναπαράγοντας την κοσμοθεωρία του *R Winner* σύμφωνα με την οποία, οργανική και ανόργανη ύλη εξομοιώνονται μέσω της πληροφορίας που τους καθιστά όμοια κυβερνητικά συστήματα.

Όπως φαίνεται από τις παραπάνω ταινίες αλλά και την προσέγγιση του Gibson, η ανθρώπινη υποκειμενικότητα τίθεται υπό διαπραγμάτευση όχι στη βάση της διαφοράς της με τη μηχανή αλλά της ομοιότητας της με αυτή⁷⁹. Η σχέση του ανθρώπου και του μη- ανθρώπου δεν απασχολεί για πρώτη φορά την τέχνη, οι μετανεωτερικές αφηγήσεις διαφοροποιούνται ωστόσο, στη σύγχυση που επιφέρουν στα όρια ανάμεσα σε μηχανή και άνθρωπο καθώς η πρώτη δεν

⁷⁷ A. Landsberg, "Prosthetic Memory: Total Recall and Blade Runner" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 190-200

⁷⁸ στο ίδιο

⁷⁹ P. Forest, "Making Cyborgs, Making Humans, of Terminators and Blade Runners" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 125

αποτελεί πλέον μία απλησίαστη ετερότητα. Η αποσωματοποιημένη εννοιολόγηση του cyborg, προσεγγίζει την υποκειμενικότητα ως μία ανεξάρτητη από την υλική της συγκεκριμενοποίηση συνθήκη και άρα αποκτήσιμη από μηχανές και ανθρώπους. Το πέρασμα από την παρουσία στη δομή επεκτείνεται έτσι στο σώμα, και η υποκειμενικότητα γίνεται ζήτημα πρόσβασης και όχι κατοχής.

Οι υπολογιστικές επιστήμες αποτελούν τον κατεξοχήν τόπο όπου η αντικατάσταση του σχήματος παρουσία/ απουσία από αυτό της δομής/ τυχειότητας, επιδρά στην εμπειρία της τεχνολογικής διάδρασης. Μία προνομιακή συνθήκη για την κατανόηση των αλλαγών που επέρχονται είναι το κείμενο. Εφαρμόζοντας το πέρασμα από την παρουσία στη δομή, στα κειμενικά σώματα, η Hayles το μεταφράζει σε όρους της σημειωτικής, ως μία μετατόπιση από τα επιπλέοντα σημαίνοντα (floating signifiers) στα τρεμουλιαστά σημαίνόμενα (flickering signifiers) σημειώνοντας τις αλλαγές στο πέρασμα από την μόνιμη εγγραφή στην συνεχώς ανανεώσιμη εικόνα⁸⁰. Σύμφωνα με τον σωσυρριανή προσέγγιση, τα σημαίνοντα παράγουν νόημα μέσω της διαφοράς τους από άλλα σημαίνοντα και όχι μέσω μίας εσωτερικής σύνδεσης με το σημαίνόμενο, στο σχήμα δομή/ τυχειότητα ωστόσο τα σημαίνοντα νοηματοδοτούνται και μέσα από ένα εσωτερικό παιχνίδι διαφοράς. Πιο συγκεκριμένα μέσα από την αλυσίδα κωδικών που τα παράγει, το σημαίνον στο ένα επίπεδο μπορεί να γίνει σημαίνόμενο σε ένα άλλο. «Στην επιστήμη της πληροφορικής τα σημαίνοντα δεν μπορούν πλέον να προσεγγιστούν ως ένα μόνο σημείο σε μία σελίδα αλλά υπάρχουν ως μία ευπροσάρμοστη αλυσίδα σημείων που συνδέονται μεταξύ τους βάση μίας σχέσης που ορίζεται από σχετικούς κώδικες»⁸¹.

Η ύπαρξη δομής στα ψηφιακά κείμενα, παρέχει τη δυνατότητα της ευέλικτης μετατροπής και οργάνωσης της πληροφορίας. Πιο συγκεκριμένα η επέμβαση στο κείμενο γίνεται μέσω εντολών οι οποίες μεταφράζονται από τον υπολογιστή επιδρώντας έτσι στην αλυσίδα κωδικών που έχει δημιουργηθεί κατά την παραγωγή κειμένου, και απλώνοντας τις αλλαγές σε ολόκληρη την επιφάνεια. Αυτό μπορεί και συμβαίνει γιατί οι αλυσίδες κωδικών είναι δομή και όχι παρουσία. Δεν θα μπορούσε ένα παραδοσιακά εγγεγραμμένο κείμενο να

⁸⁰ Hayles, ό.π. σ. 31-33

⁸¹ το ίδιο, σ. 33

τροποποιηθεί με αυτόν τον τρόπο⁸². Η συνθήκη αυτή επιφέρει την μείωση στην αμεσότητα της σχέσης χρήστη και τεχνολογίας και είναι αυτή στο πλαίσιο της οποίας θα επικρατήσει η κυρίαρχη εννοιολόγηση των νέων τεχνολογιών στη βάση της αποσωματοποίησης.

Οι τεχνολογίες που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε αυτές τις τεχνοφιλικές προσεγγίσεις είναι το Διαδίκτυο και η Εικονική πραγματικότητα, καθώς σε αυτές η αντικατάσταση της παρουσίας από τη δομή δεν εντοπίζεται μόνο στο κείμενο αλλά και στο σώμα. Στα εικονικά περιβάλλοντα, το ανθρώπινο σώμα όπως το κειμενικό στα ηλεκτρονικά μέσα, αναπαρίσταται στη βάση της λειτουργίας της δομής. Ένας προσομοιωμένος εαυτός δεν αποτελεί μία ενεργή παρουσία, αλλά προκύπτει μέσα από τη λειτουργία ενός κώδικα που συνδέει το αισθητηριακό σύστημα του χρήστη με τον υπολογιστή. Η εικονική πραγματικότητα επεκτείνοντας την αισθητηριακή δομή των υπαρχόντων μέσων, παρέχει την αίσθηση ενός χώρου, όπου η εναλλακτικότητα και η αίσθηση ελέγχου που τον χαρακτηρίζουν εντοπίζονται στην αναπαραστασιακή ελευθερία του ενσώματου εαυτού. Πιο συγκεκριμένα στα εικονικά περιβάλλοντα δεν υπάρχει αντανάκλαση του αντικειμενικού σώματος αλλά μία ελευθερία στην επιλογή του τρόπου αναπαράστασης του⁸³. Στη τεχνοφιλικές προσεγγίσεις του κυβερνοπολιτισμού αυτή η ελευθερία μεταφράζεται ως η δυνατότητα του υποκειμένου να από-υποστασιοποιείται από το σώμα του και τις δεσμεύσεις που το περιβάλλουν. Με αυτόν τον τρόπο ο χρήστης μοιάζει να μεταβαίνει σε έναν τόπο, ενώ συγχρόνως το σώμα του παραμένει "πίσω".

Αντίστοιχα μία από τις κυρίαρχες αντιλήψεις σε ότι αφορά το Διαδίκτυο είναι ότι παρέχει την προνομιακή συνθήκη στο άτομο να συμμετάσχει σε ένα παιχνίδι εναλλαγής ταυτοτήτων. Η αντικατάσταση της παρουσίας από τη δομή στην αναπαράσταση του εαυτού, μεταφράζεται έτσι ως η ελευθερία από τις δεσμεύσεις που το σώμα, το κοινωνικό πλαίσιο και ο υλικός κόσμος επιβάλλουν. Με αυτόν τον τρόπο ο χρήστης μπορεί να αναπτύξει ανεξереύνητους τρόπους επικοινωνίας και να βιώσει διαφορετικές εμπειρίες. Η προβληματική εννοιολόγηση του διαδικτύου στις τεχνοφιλικές εξειδικεύσεις, εντοπίζεται στη

⁸² το ίδιο, σ. 28

⁸³ S. Bukatman, "Terminal Penetration" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, 149- 174

διακριτότητα του από τον “πραγματικό” κόσμο. Σε αυτές τις προσεγγίσεις η παρουσία δεν αντικαθίσταται από τη δομή αλλά γίνεται η ίδια δομή και “μεταβαίνει” στο παράλληλο κόσμο του διαδικτύου όπου “το σώμα μοιάζει καταλληλότερο ως ένας τόπος από τον οποίο προέρχεται παρά είσαι”⁸⁴. Η κεντρικότητα της κίνησης στη περιγραφή της πρακτικής της σύνδεσης στο διαδίκτυο, η απόδοση δηλαδή χωρικών διαστάσεων στην εμπειρία έγκειται στη σημασιοδότηση του ως χώρο.

Η διακριτότητα του κυβερνοχώρου οφείλεται μόνο εν μέρει στην ανάγκη δημιουργίας νέων ουτοπιών. Περισσότερο είναι η ίδια η φύση της τεχνολογίας που δημιουργεί αυτήν την φαντασική προσέγγιση και όχι τόσο τα αφηγήματα που παράγονται σε αυτή⁸⁵. Η χωρική σύλληψη του διαδικτύου εντοπίζεται στη συνθήκη του *abjection*, της Julia Kristeva⁸⁶, όπως αποδίδει το αίσθημα ανασφάλειας και επικινδυνότητας που εμπνέεται από την επιθυμία για οικειότητα. Η πολυπλοκότητα της τεχνολογίας του διαδικτύου, η μη άμεση σχέση δηλαδή του χρήστη με τις λειτουργίες που το συγκροτούν, προωθούν τη χωρική εννοιολόγηση η οποία ανταποκρίνεται στην επιθυμία ελέγχου μίας ανεξερεύνητης και ακατανόητης “περιοχής” που προκαλεί αμηχανία και ανασφάλεια. Μεταφράζοντας έτσι την οπτική σε κίνηση η τεχνολογική πολυπλοκότητα, μετατρέπεται σε τόπο που μπορεί να ανακαλυφθεί, να διασχιστεί και να κατακτηθεί. “Στον ορίζοντα της μεταφοράς του παραθύρου, η κοινωνία μπορεί να βλέπει και να στοχάζεται τον εαυτό της μέσα από την προθεσιακή δράση αυτόβουλων υποκειμένων, ενώ σ’ αυτόν της μεταφοράς του λαβυρίνθου, ο/η πρωτοπόρος-ταξιδευτής προχωρά ανακαλύπτοντας νέες απάτητες διαδρομές μέσα σ’ ένα πολυδαίδαλο δίκτυο πιθανοτήτων”⁸⁷.

“Η ιστορία των υπολογιστικών τεχνολογιών είναι σχεδόν συνώνυμη με την ιστορία του *interface*”⁸⁸. Όσο πιο πολύ εξελίσσονται οι ψηφιακές τεχνολογίες

⁸⁴ K. Hayles, ό.π., σ. 81

⁸⁵ S. Bukatman, ό.π

⁸⁶ J. Kristeva, *Powers of horror: an Essay on Abjection*, 1982 New York: Columbia University Press

D. Lutron, “The Embodied Computer /User”, στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ 477-488

⁸⁷ Αθανασίου, Αθηνά, “ Εθνογραφία στο Διαδίκτυο ή το Διαδίκτυο ως εθνογραφία: Ψηφιακή τεχνολογία, δυναμική/εικονική πραγματικότητα και πολιτισμική κριτική ”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 115 (2004), 49-74

⁸⁸ S. Bukatman, ό.π. , σ. 151- 153

τόσο πιο πολύ αυξάνεται το interface μεταβάλλοντας τις αναπαραστασιακές σχέσεις του χρήστη με την τεχνολογία του και κατ' επέκταση την ενσώματη εμπειρία του. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η ιστορική υπονόμηση του σώματος όπως αυτή συγκροτήθηκε, ιδιαίτερα τη δεκαετία του 80, από μία πληθώρα προσεγγίσεων στην κυβερνητική, στη λογοτεχνία και στον κινηματογράφο επιστημονικής φαντασίας καθώς και τις τεχνοφιλικές εξιδανικεύσεις του κυβερνοχώρου, είναι παράλληλη με αυτήν της αύξησης της τεχνολογικής διάδρασης και της ολοένα και μεγαλύτερης αντικατάστασης της παρουσίας από τη δομή. Με αυτόν τον τρόπο το cyborg ως κεντρική επιφάνεια διαπραγμάτευσης της σχέσης ανθρώπου και τεχνολογίας συγκροτείται τελικά, τόσο ως τεχνολογική επινόηση όσο και ως πολιτισμική εικόνα στη βάση της αποσωματοποίησης, στο πλαίσιο της προβληματικής εννοιολόγησης της τεχνολογικής διάδρασης.

3 Η κριτική στην αποσωματοποίηση

3.1 Η έννοια της σωματοποίησης

Η εξαφάνιση του σώματος, στους λόγους που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, αμφισβητείται από ένα σημαντικό κομμάτι της μελέτης του κυβερνοπολιτισμού. Η κριτική στάση στις αφηγήσεις της αποσωματοποίησης, θα θέσει ως κεντρική επιφάνεια διερώτησης, στη μελέτη των τεχνολογικών καινοτομιών, την ενσώματη εμπειρία. Οι προσεγγίσεις αυτές θα ζητήσουν νομιμοποίηση πάνω στη θεωρία της σωματοποίησης όπως συγκροτήθηκε τη δεκαετία του 70 και μετά, κυρίως από την επίδραση της φαινομενολογικής ανάλυσης, του M. Merleau-Ponty (A. Strathern, M. Lambek, P. Connerton⁸⁹), της θεωρίας της εκπαίδευσης (H. Dreyfus⁹⁰) του φεμινισμού (E. Grosz, D. Haraway⁹¹) και της πολιτισμικής θεωρίας (P. Bourdieu, E. Scarry⁹²).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά κάποιες από τις πιο βασικές προσεγγίσεις της σωματοποίησης, κυρίως από τον χώρο της φεμινιστικής κριτικής, οι οποίες τις δυο τελευταίες δεκαετίες, θα αποτελέσουν το θεωρητικό υπόβαθρο για την κριτική στην υπονόμηση της ενσώματης εμπειρίας όπως αυτή συστηματοποιήθηκε όχι μόνο στους λόγους του τεχνο-πολιτισμού αλλά και στην κριτική θεωρία.

Η έννοια της σωματοποίησης αναδεικνύει την σημασία της υλικότητας στην ενσώματη εμπειρία αλλά και την ενεργή συμμετοχή της στη λογοθετική συγκρότηση του σώματος. Εφόσον η σημασιοδότηση του σώματος προκύπτει από τη συνύφανση της υλικής υποστασιοποίησης και του λόγου σε επίπεδα που δεν είναι εμφανή, η αποσωματοποίηση δεν είναι μία διακριτή, φυσικοποιημένη

⁸⁹ M. Merleau-Ponty, C. Smith (μτφρ.), *Phenomenology of Perception*, 1962 New York: Humanities Press

P. Connerton, *How Societies Remember*, 1989 Cambridge: Cambridge University Press
M. Lambek, A. Strathern (επιμ.), *Bodies and Persons, Comparative perspectives from Africa and Malanesia*, 1998 Cambridge: Cambridge University Press

⁹⁰ H. Dreyfus, *What Computers can do: The Limits of Artificial Intelligence*, 1979 New York: Harper and Row

⁹¹ E. Grosz, *Volatile Bodies, Toward a Corporeal Feminism*, 1994 Bloomington: Indiana University Press

⁹² P. Bourdieu. *Outline of a Theory of Practice*, 1977 Cambridge: Cambridge University Press
E. Scarry, *Body in pain the making and Unmaking of the World*, 1985 New York: Oxford University Press

συνθήκη παραγωγής νοήματος. Διαφοροποιείται ωστόσο από την έννοια του σώματος ως προς την κανονικότητα του, ως προς την παγκοσμιότητα του δηλαδή, και ως προς την κοινωνική και λογοθετική λογική του⁹³.

Μία από τις σημαντικότερες κριτικές προσεγγίσεις του σώματος στο χώρο του φεμινισμού είναι αυτή της E. Grosz. Η Grosz υποστηρίζει ότι υπάρχει μία διανοητική αναποτελεσματικότητα ως προς την προσέγγιση του σώματος, την οποία εντοπίζει στις υπάρχουσες αναλυτικές κατηγορίες οι οποίες αμφισβητώντας τους κυρίαρχους δυϊσμούς συγχρόνως τους αναπαράγουν. Σημειώνει ωστόσο ότι το πέρασμα από το δυαρχία στο μονισμό δεν είναι ασφαλές και ανεμπόδιστο. Για την Grosz μπορεί ο Σπινόζα να έθεσε πιο γόνιμα θεμέλια στην προσέγγιση του σώματος απ' ό,τι ο Καρτέσιος αλλά δεν πρέπει η υιοθέτηση μίας τέτοιας φιλοσοφίας να είναι απροβλημάτιστη⁹⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο χαρτογραφεί τη θεωρητικοποίηση της σεξουαλικότητας από σημαντικούς άντρες θεωρητικούς όπως οι Freud, Lacan, Merleau-Ponty, Foucault, Deleuze, Guattari και υποστηρίζει ότι ενώ συντέλεσαν σημαντικά στην κατανόηση του σώματος ως ένα ιστορικό και πολιτισμικό προϊόν, απέτυχαν στη συγκρότηση μίας θεωρίας του σώματος και στην προσέγγιση της έμφυλης διαφοράς. Το σχήμα που θα χρησιμοποιήσει η Grosz για τη μελέτη του σώματος είναι το "Möbius strip" στο οποίο θα ενσωματώσει τις παραπάνω προσεγγίσεις μέσα από μία κριτική συσχέτιση. Στην προσέγγιση της η "ενσώματη υποκειμενικότητα και η φυσική σωματο-πραγματικότητα (corporeality)"⁹⁵ συνυφαίνονται σε μία διαδικασία μη ιεραρχικής εναλλαγής ανάμεσα στο μέσα και το έξω, αποφεύγοντας έτσι το δυϊσμό σώμα /πνεύμα αλλά και τον ολισμό του μονισμού. Η K Hayles από την άλλη, προσεγγίζει τη σωματοποίηση εκτείνοντας τη σε δύο περιοχές νοήματος την εγγραφή (inscription) και την ενσωμάτωση (incorporation) αναγνωρίζοντας ωστόσο ότι αυτή η διάκριση δεν είναι σταθερή και απόλυτη. Η ενσωμάτωση δεν ταυτίζεται ποτέ με το σώμα, καθώς συγκεκριμενοποιείται στη βάση της υποκειμενικότητας δηλαδή της διαφορετικότητας, αλλά και γιατί μπορεί να αντιτίθεται σε αυτό. Με αυτόν τον τρόπο η ενσωμάτωση αναδύομενη από τη

⁹³ Hayles, ό.π., σ. 196

⁹⁴ E. Grosz, "Refiguring Bodies", *Volatile Bodies, Toward a Corporeal Feminism*, 1994
Bloomington: Indiana University Press, σ. 3-26

⁹⁵ E. Grosz, "Introduction", *Volatile Bodies, Toward a Corporeal Feminism*, 1994
Bloomington: Indiana University Press, σ. 22

συσχέτιση ανάμεσα στο σώμα και τη σωματοποίηση δεν μπορεί να υπάρξει πέρα από το ευρύτερο πλαίσιο που τη συγκεκριμενοποιεί, σε αντίθεση με την εγγραφή που αποτελώντας μία αφαιρετική συνθήκη, μπορεί να προσεγγιστεί γενικά⁹⁶.

Η ενσωμάτωση της Hayles αντλεί από το habitus του Bourdieu υποστηρίζοντας ότι "είναι μία πρακτική που κωδικοποιείται στη σωματική μνήμη μέσω επαναλαμβανόμενων εκτελέσεων έως ότου γίνει συνήθεια"⁹⁷. Ο Bourdieu υποστηρίζει ότι η συμβολική κυριαρχία εμποτίζει την καθημερινότητα του ατόμου και εισάγει τους όρους έξη (habitus) και έξις (hexi) προκειμένου να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο συντελείται και εκφέρεται. Η έξη είναι η γνώση χωρίς συνείδηση και το συμφέρον χωρίς πρόθεση, είναι μία πρακτική συνείδηση, η οποία συγκροτείται αδιόρατα και εγγράφεται στο σώμα με την hexi, μέσω των χειρονομιών, της συμπεριφοράς και του τρόπου εκφοράς λόγου. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι αν η έξη συγκροτείται στη βάση του κοινωνικού τόπου, η έξις αποτελεί την ενσώματη υποστασιοποίηση αυτού⁹⁸.

Αντίστοιχα για τη J. Butler το κοινωνικό φύλο δεν έγκειται σε μία συγκεκριμένη απόρροια ενός προϋπάρχοντος βιολογικού φύλου, αλλά στη διαδικασία της επιτελεστικότητας. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, τα έμφυλα χαρακτηριστικά, συγκροτούνται στην επιφάνεια του σώματος βάση μίας επαναληπτικής διαδικασίας κινήσεων και πράξεων και δεν αποτελούν την έκφραση κάποιας προϋπάρχουσας ουσίας. Τέτοιες επαναλαμβανόμενες κινήσεις, χειρονομίες, στάσεις και πράξεις δίνουν την εντύπωση μίας βαθύτερης και πραγματικής έμφυλης ταυτότητας, ενώ στην ουσία είναι το αποτέλεσμα τους. Το φύλο συνεπώς επιτελείται με συγκεκριμένους κανονιστικούς τρόπους, μέσω μίας διαδικασίας μίμησης που δημιουργούν την ψευδαίσθηση μίας εσωτερικής έμφυλης ουσίας. Παρόλο που στη Butler δεν εντάσσεται στις θεωρητικούς της σωματοποίησης, συνέβαλε σημαντικά προς την μελέτη της ενσώματης δράσης και της υλικότητας του σώματος⁹⁹.

⁹⁶ Hayles, "The materiality of Informatics", ό. π., σ. 192-221

⁹⁷ Το ίδιο, σ. 200

⁹⁸ P. Bourdieu, Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), "Η συμβολική βία: ένας σωματικός καταναγκασμός", "Η σωματοποίηση των σχέσεων κυριαρχίας", *Ανδρική Κυριαρχία*, 1999 Αθήνα: Στάχυ, σ. 15-26

⁹⁹ J. Butler, "Σώματα που έχουν σημασία: σχετικά με τα όρια του «φύλου» σε επίπεδο Λόγου" στο Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, 2004, σ. 181-204

Η E Scarry, μιλώντας για την εμπειρία του πόνου θα αντιστρέψει το επιχείρημα της Butler υποστηρίζοντας πως " ο σωματικός πόνος δεν αντιστέκεται απλά στη γλώσσα αλλά την καταστρέφει ενεργά και οδηγεί σε μία συνθήκη προγενέστερης γλώσσας"¹⁰⁰. Η εμπειρία του πόνου αναδεικνύει ακριβώς την ενσώματη εμπειρία όχι ως μία παθητική συνθήκη η οποία σημασιοδοτείται από μία εξωτερική γλώσσα, αλλά ότι μετέχει ενεργά στη συγκρότηση του σώματος, αντιπαραισθημένη στο λόγο που το εννοιολογεί. Η αδυναμία έκφρασης του πόνου σε λόγο, καταδεικνύει τη διαφορά ανάμεσα στο Σώμα και τα σώματα. Μη έχοντας ανάφορο αδυνατεί να προβληθεί στον αντικειμενικό κόσμο και να ταυτιστεί με το Σώμα.¹⁰¹.

Η έννοια της σωματοποίησης όπως προσεγγίστηκε από τους παραπάνω θεωρητικούς θέτει την υλικότητα του σώματος και την ενσώματη εμπειρία ως κεντρικά ζητήματα στη συγκρότηση της υποκειμενικότητας. Αναδεικνύοντας την ενεργή συμμετοχή του σώματος στις σημασιοδοτικές πρακτικές αντιτίθεται στη παθητικότητα της υλικότητας του και αρνείται την προσέγγιση του ως επιφάνεια εγγραφής. Με αυτόν τον τρόπο η προσέγγιση του τεχνό-πολιτισμού μέσα από το πρίσμα της αποσωματοποίησης θα σταθεί κριτικά στην εξαφάνιση του σώματος όπως αυτή προωθήθηκε από τους λόγους για την τεχνολογία και τους λόγους της τεχνολογίας.

¹⁰⁰ Μακρυγιώτη, ό.π., σ. 55

¹⁰¹ E. Scarry, "Το σώμα που πονά: η οικοδόμηση και η διάλυση του κόσμου", στο Δ. Μακρυγιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, 2004, σ.361-374

3.2 Το cyborg στο πλαίσιο της σωματοποίησης

Η οπτική της σωματοποίησης θα υιοθετηθεί τη δεκαετία του 90 από ένα σημαντικό μέρος της μελέτης του κυβερνο-πολιτισμού. Με αυτόν τον τρόπο οι νέες τεχνολογίες θα προσεγγιστούν στη βάση της ενσώματης εμπειρίας και ο τεχνο-πολιτισμός της αποσωματοποίησης όπως συγκροτήθηκε, στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο επιστημονικής φαντασίας αλλά και στους τεχνοφιλικούς λόγους, θα δεχθεί ισχυρή κριτική. Σε αυτό το πλαίσιο το cyborg θα αποτελέσει προνομιακή επιφάνεια για την ανάδειξη του σώματος ως προϊόν του πολιτισμού και της σωματοποίησης.

Η συμβολή της D Haraway στην κεντρικότητα του cyborg στους διανοητικούς τόπους, ιδιαίτερα του φεμινισμού υπήρξε καθοριστική. Στην προσέγγιση της χρησιμοποιεί το cyborg για να προσεγγίσει τις επιδράσεις των νέων τεχνολογιών αλλά και για να δημιουργήσει έναν "ειρωνικό πολιτικό μύθο" που θα κινητοποιήσει τον αναστοχασμό απέναντι στις αναλυτικές κατηγορίες του φεμινισμού, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 80. Σε αυτό το πλαίσιο το cyborg καταρρίπτοντας τα όρια ανάμεσα στο σώμα και τη μηχανή, τον πολιτισμό και τη φύση θέτει επιτακτικά την αναδιευθέτηση του πολιτισμικού και του βιολογικού σώματος αλλά συγχρόνως καταδεικνύει την ετερογενή ένωση ως την πιο αποτελεσματική ταυτότητα. Με αυτό τον τρόπο η Haraway θα αναδείξει το cyborg ως τον αντιπροσωπευτικότερο τρόπο για την προσέγγιση της ενσώματης εμπειρίας στο πλαίσιο της τεχνολογικής εξέλιξης, αλλά και ως προνομιακή επιφάνεια για την κριτική θεωρία.

Καθώς το cyborg, η εικονική πραγματικότητα και ο κυβερνοχώρος επηρεάζουν τη σύγχρονη αντίληψη για το σώμα και τη σωματοποίηση, το καθένα από αυτά παρέχουν ποικιλοτρόπως το πλαίσιο για την προσέγγιση του σύγχρονου τεχνο-πολιτισμού. Η σωματοποίηση θα αμφισβητήσει την υπονόμηση της ύλης, που ενέπνευσε το τεχνοφιλικό όραμα της απόδρασης από το σώμα. Με αυτόν τον τρόπο το cyborg σώμα δεν προσεγγίζεται ως μία παθητική επιφάνεια πολιτισμικής εγγραφής, αλλά ως ένας ενεργός τρόπος που σημασιοδοτείται και

σημασιοδοτεί στη συγκρότηση της υποκειμενικότητας, μία αναπόδραστη συνθήκη παραγωγής νοήματος, στην ύστερη νεωτερικότητα. Το cyborg καταρρίπτοντας το όριο ανάμεσα στη μηχανικό και το οργανικό αμφισβητεί το δυϊσμό πολιτισμός/ φύση, καθώς και τα συνεπακόλουθα αντιθετικά δίπολα, δημιουργώντας ένα μεταιχμιακό, στη συγκρότηση του, σώμα.

Αυτή η μετατόπιση που συντελείται τόσο στην υλικότητα του σώματος όσο και στην αναπαράσταση του, εννοιολογήθηκε, όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στη βάση της αποσωματοποίησης. Οι λόγοι ωστόσο, που προώθησαν αυτή την προβληματική αντίληψη φαίνεται να είναι ιδιαίτερα επιλεκτικοί στον τρόπο με τον οποίο εξαφανίζουν το σώμα. Στο cyberpunk μυθιστόρημα ενώ "η πληροφορία γίνεται ο νέος τύπος αίματος"¹⁰² και η φυλή αντικαθίσταται από τεχνολογικά προσδιορισμένους κοινωνικούς δεσμούς, οι έμφυλες διαφοροποιήσεις συνεχίζουν να αναπαράγονται στη βάση μάλιστα παραδοσιακών έμφυλων προτύπων¹⁰³. Αντίστοιχα στον κινηματογράφο επιστημονικής φαντασίας οι πρωταγωνιστές αποτελούν στερεότυπες εικόνες οι οποίες αναπαράγουν τις ιεραρχικές κοινωνικές σχέσεις που συγκροτούνται στη βάση της σωματικής διαφοράς. Ο ήρωας στη συντριπτική πλειοψηφία των φιλικών αναπαραστάσεων είναι λευκός άντρας, η αρρενωπότητα του οποίου αντιπαρατίθεται συνήθως στα ευάλωτα σώματα των πρωταγωνιστριών¹⁰⁴.

Οι τεχνοφιλικές προσεγγίσεις καθιστούν την εικονική πραγματικότητα και το διαδίκτυο τους κατεξοχήν τόπους της αποσωματοποίησης. Αυτή η εννοιολόγηση εντοπίζεται στην προβληματική προσέγγιση των νέων αναπαραστασιακών σχέσεων όπως αυτές συγκροτούνται στο πέρασμα από την παρουσία στη δομή. Η σωματοποίηση θα σταθεί κριτικά σε αυτές τις εννοιολογήσεις καταδεικνύοντας ότι οι νέοι τρόποι τεχνολογικής διάδρασης είναι προϊόν νέων ενσώματων εμπειριών, προκύπτουν από την αλλαγή, στην μία προς μία σχέση ανάμεσα στην αναπαράσταση, το μέσο και το χρήστη, η οποία βιώνεται κιναισθησιακά τόσο στα ηλεκτρονικά μέσα όσο και στην εικονική

¹⁰² D. Thomas, ό.π., σ. 176

¹⁰³ Balsamo, "The virtual Body in Cyberspace", *Technologies of the gendered body, reading cyborg women*, (1996) 1997 London: Duke University Press, σ. 125-130

¹⁰⁴ D. Lupton "The embodied computer/user" Runner" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 480

πραγματικότητα. Το σώμα και η ενσώματη εμπειρία αμφισβητούν τη προσέγγιση του κυβερνοχώρου ως διακριτό κόσμο τόσο λογοθετικά όσο και υλικά.

Στο διαδίκτυο η τεχνοφιλική εκθείαση της προνομιακής συνθήκης εναλλαγής ταυτοτήτων σε έναν κόσμο αποδεσμευμένο από το κοινωνικό πλαίσιο, μοιάζει πολύ αισιόδοξη. Παρόλο που η δυνατότητα δημιουργικότερων και δημοκρατικότερων τρόπων επικοινωνίας και έκφρασης, που παρέχει το διαδίκτυο είναι αναμφισβήτητη, η χρήση του δεν επιβεβαιώνει τη λογοθετική του ελευθερία.

“Καινούργιες ταυτότητες, ευέλικτες ταυτότητες, εξερευνητικές ταυτότητες- αλλά μοιάζουν επίσης κοινότυπες ταυτότητες. Μόνο η τεχνολογία είναι καινούργια”¹⁰⁵

Το παιχνίδι εναλλαγής ταυτοτήτων στον κυβερνοχώρο φαίνεται ότι συνεχίζει να αναπαράγεται στη βάση του ποιο σώμα θα ήθελε κάποιος να είναι, σε σχέση με αυτό που είναι, και πως αυτό που θα ήθελε να είναι αναπαράγει στερεοτυπικά πρότυπα ¹⁰⁶, καθώς η δυνατότητα να υιοθετήσει κανείς μία εναλλακτική ταυτότητα δεν συνεπάγεται και την επιθυμία του να είναι οποιαδήποτε ταυτότητα.

Η κριτική της αποσωματοποίησης θα αμφισβητήσει την προβληματικότερη εννοιολόγηση του διαδικτύου ως διακριτό κόσμο, στον οποίο μεταβαίνει κανείς αφήνοντας το σώμα του “πίσω”. Οποιαδήποτε ταυτότητα και να υιοθετήσει ο χρήστης οι βιολογικές ανάγκες του σώματος δεν του επιτρέπουν να αποδράσει από αυτό, η ενσώματη πραγματικότητα ενυπάρχει “ στον πιασμένο αυχένα και τα κουρασμένα μάτια¹⁰⁷”. Τεχνικά το διαδίκτυο αποτελεί την άρνηση του χώρου, λογοθετικά δεν υπάρχει ως διακριτός κόσμος, παράγεται στην πολιτισμική πραγματικότητα και την αναπαράγει αντίστοιχα.

Μέσα από μία προσωπική εμπειρία παρενόχλησης η Pamela Gilbert καταδεικνύει ότι το διαδίκτυο ως ένας κόσμος διακριτός από τον “πραγματικό” στον οποίο το υποκείμενο μπαίνει και βγαίνει κατ’ επιλογήν, δεν υπάρχει. Μέσα από τη δημοσίευση στο διαδίκτυο, προσωπικών της φωτογραφιών προς πώληση, στο πλαίσιο σεξουαλικής παρενόχλησης από έναν πρώην συνάδελφο της, η Gilbert βίωσε την εμπορική και σεξουαλική αντικειμενικοποίηση του σώματος της μέσα από την αποτοπικοποίηση του. Για την Gilbert εάν το διαδίκτυο είναι μία

¹⁰⁵ K. Robins “Cyberspace and the world we live in”, *Runner* στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ.77-95

¹⁰⁶ Balsamo, ό.π.

¹⁰⁷ D. Lupton, ό.π.

λογοθετική αρένα τότε ο λόγος του, αναπαράγει τις υπάρχουσες κυριαρχίες, εκφέρεται από εμπρόθετα υποκείμενα και έχει επιπτώσεις στη εμπειρία των υλικών σωμάτων¹⁰⁸.

Στην τεχνολογία της εικονικής πραγματικότητας όπου η προσωμοιωμένη κίνηση επιτρέπει την ψευδαίσθηση της “μετάβασης” σε έναν άλλο κόσμο η αποσωματοποίηση ενισχύεται στις τεχνοφιλικές προσεγγίσεις. Είναι ωστόσο η ίδια η ενσώματη εμπειρία η οποία θέτει το σώμα σε μεταιχμιακές συνθήκες παραγωγής νοήματος. Το σώμα θυμίζει την παρουσία του στη καθυστέρηση της ανταπόκρισης της εικόνας στην κίνηση αλλά και στο αίσθημα ναυτίας που συχνά δημιουργείται¹⁰⁹.

Η Gromala¹¹⁰ προσεγγίζει την διαχείριση του σώματος και τον ρόλο του σε τεχνολογικά προσομοιωμένα περιβάλλοντα μέσα από την ανάλυση της εμπειρίας του πόνου της E. Scarry. Σε αυτό το πλαίσιο θα επιχειρηματολογήσει πάνω στην διαπερατότητα των ορίων της σωματικής και της πνευματικής πραγματικότητας υποστηρίζοντας ότι η φυσικοποιημένη ουσία του σώματος δεν είναι περιχαρακωμένη, αλλά επικαθορίζεται από την πολιτισμική εννοιολόγηση. Πιο συγκεκριμένα, η διαχείριση του πόνου, μίας σωματικής εμπειρίας, η οποία μη έχοντας ανάφορο δεν δύναται να μοιραστεί, έγκειται στην προβολή του στον αντικειμενικό κόσμο- στον κόσμο του λόγου. Στο πλαίσιο της εξουσίας που ασκεί ο λόγος στο σώμα, η υποκειμενικότητα και το σώμα βρίσκονται σε ένα επίπεδο συνεχούς διαπραγμάτευσης, όπου το σώμα εκτείνεται σε δύο περιοχές νοήματος, στην υλικότητα του και την πνευματικότητά του.

Η διαχείριση του πόνου, μέσω της προβολής του στο πολιτισμικό πλαίσιο, όπως του σώματος στο εικονικό περιβάλλον, αποτελεί κομβικό σημείο διαχωρισμού της αντίληψης του ενός από του άλλου, αλλά συγχρόνως και πεδίο μίας άλλης κοινής πραγματικότητας που δεν αποτελεί μία αποσύνδεση από το σώμα αλλά μία ξανά-εποίκηση του, μέσω μίας διαδικασίας ταυτόχρονης απώλειας και επέκτασης του εαυτού. Με αυτόν τον τρόπο καταδεικνύεται ότι τα δίπολα έξω/ μέσα, σώμα/ λόγος, ενσώματη πραγματικότητα/ αποσωματοποιημένη πραγματικότητα

¹⁰⁸ P. Gilbert, “On Space, Sex and Stalkers”, *Women & Performance: a journal of feminist theory*, 17 (19/09/05)

¹⁰⁹ Balsamo, ό.π.

¹¹⁰ D. Gromala, “Pain and Subjectivity in Virtual Reality” στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 598-608

ρευστοποιούνται στο πλαίσιο της πολλαπλής, μεταιχμιακής σημασιοδότησης του σώματος¹¹¹.

Σε αυτό το πλαίσιο Η εικονική πραγματικότητα προσφέρει, μέσω της τεχνολογικής πρόσθεσης, μία προβολή του εαυτού σε έναν διαφορετικό συμβολικό τόπο. Ο εαυτός, ωστόσο δεν από-υποστασιοποιείται, αποτελεί επέκταση του νοήματος που συνεχίζει να παράγεται πάνω στην μεταιχμιακή συνθήκη σώματος και συνείδησης, και αυτό διαπιστώνεται και από τις αισθητηριακές αντιδράσεις που γίνονται αντιληπτές κατά τη διάρκεια της “εικονικής” εμπειρίας αλλά και από τις πολιτισμικές σημασιοδοτήσεις που παραμένουν στην προβολή του εαυτού. Συνεπώς η εικονική πραγματικότητα, δεν βιώνεται μέσω της αποσωματοποίησης, αλλά αποτελεί μία εναλλακτική ενσώματη εμπειρία.

¹¹¹ το ίδιο

Αντί συμπερασμάτων

Στο κείμενο αυτό προσπάθησα να παρακολουθήσω τους λόγους που πλαισιώνουν τις νέες τεχνολογίες, με κεντρικό άξονα προσέγγισης το σώμα. Προσεγγίζοντας μία σειρά αλλαγών στη διάρκεια του μεταπολεμικού κόσμου διαπιστώνεται ότι από την εποχή τα κυβερνητικής και ιδιαίτερα σε ότι αφορά στη δεκαετία του 1980, οι ρήξεις που οι νέες τεχνολογικές διαδράσεις επέφεραν, εννοιολογήθηκαν κυρίως μέσα από έναν λόγο που υπονόμωσε την υλικότητα και την ενσώματη εμπειρία. Στην κυβερνητική, τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο επιστημονικής φαντασίας καθώς και στη συζήτηση γύρω από την εικονική πραγματικότητα και το διαδίκτυο, το cyborg, ως επιφάνεια διαπραγμάτευσης της σχέσης τεχνολογίας και ανθρώπου, τόσο ως τεχνολογική επινόηση όσο και ως πολιτισμική εικόνα, εννοιολογήθηκε τελικά στο πλαίσιο της προβληματικής αντίληψης της αποσωματοποίησης.

Τη δεκαετία του 90 η μελέτη του κυβερνο-πολιτισμού μέσα από την οπτική της σωματοποίησης θα σταθεί κριτικά στις τεχνοφιλικές εννοιολογήσεις του διαδικτύου και της εικονικής πραγματικότητας, καταδεικνύοντας ότι οι επιδράσεις της τεχνολογίας είναι λογοθετικές και υλικές και στις αλλαγές που επιφέρει συμμετέχουν εαυτοί και σώματα. Η κριτική προσέγγιση των λόγων περί αποσωματοποίησης αποδεικνύει ότι ο κυβερνοχώρος ως διακριτός κόσμος δεν υπάρχει. Συγκροτείται μέσα στην πραγματικότητα, την οποία αναπαράγει.

Η έννοια της σωματοποίησης με αυτόν τον τρόπο αντιστρέφει την κεντρική εννοιολόγηση του cyborg, όπως αυτή συγκροτήθηκε στην κυβερνητική και στην επιστημονική φαντασία. Μέσα από αυτήν την οπτική, το cyborg αποτελεί συγχρόνως την ενσώματη πραγματικότητα που βιώνει ο μετανεωτερικός άνθρωπος, είτε μέσω της "πρόσθεσης" είτε γενικότερα μέσω της ολοένα και μεγαλύτερης διείσδυσης της τεχνολογίας στις σωματικές πρακτικές, αλλά και τον δυναμικότερο συμβολικό τόπο που συμπυκνώνει με τον ποιο εύγλωπτο τρόπο το πώς τα όρια του σώματος εγγράφονται πολιτισμικά. Η συμβολή της cyborg σημειολογίας, φαίνεται να είναι η επινόηση μία τρίτης γλώσσας όπως

διατυπώθηκε από τον R Barthes¹¹² ή ενός Μέσου Βασιλείου όπως θα υποστήριζε ο B Latour¹¹³.

Η ανησυχία ωστόσο, που το μεγαλύτερο μέρος της μελέτης του τεχνο-πολιτισμού φαίνεται να μοιράζεται, είναι ότι παρόλο που το cyborg μπορεί και διαταράσσει εγκαθιδρυμένους δυϊσμούς που αφορούν το σώμα τόσο ως υλικότητα όσο και ως λογοθετική διαδικασία, η αφήγήσεις που το πλαισιώνουν ενσωματώνουν τις ήδη υπάρχουσες ιεραρχίες.

¹¹² Μπαρτ, Ρ. *Ο Ρολάν Μπαρτ από τον Ρολάν Μπαρτ*, (1975) 1977 Αθήνα : Ράππα, σ.58

¹¹³ B. Latour, ό.π., σ. 221

Βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Αθηνά, " Εθνογραφία στο Διαδίκτυο ή το Διαδίκτυο ως εθνογραφία: Ψηφιακή τεχνολογία, δυνητική/ εικονική πραγματικότητα και πολιτισμική κριτική", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 115 (2004), 49-74
- Balsamo, A. *Technologies of the gendered body, reading cyborg women*, (1996) 1997 London: Duke University Press
- Birke L., "Σώμα και βιολογία" στο Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος*, 2004 Αθήνα: Νήσος, σ. 149-160
- Bourdieu P., Παναγιωτόπουλος Ν. (επιμ.), "Η συμβολική βία: ένας σωματικός καταναγκασμός", "Η σωματοποίηση των σχέσεων κυριαρχίας", *Ανδρική Κυριαρχία*, 1999 Αθήνα: Στάχυ, σ. 15-26
- Braidotti R., *Cyberfeminism with a difference*
http://let.uu.nl/womens_studies/rosi/cyberfem.htm, 13/09/05
- Bukatman S., "Terminal Penetration" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, 149- 174
- Butler J., "Σώματα που έχουν σημασία: σχετικά με τα όρια του «φύλου» σε επίπεδο Λόγου" στο Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, 2004 Αθήνα: Νήσος, σ. 181-204
- Cetina K.K., "Laboratory studies, the cultural approach to the study of science" στο S. Jsanoff (επιμ.), *Handbook of Technology and Science studies*, 1995 California, London: Sage Publications, σ. 140-166
- Cutcliffe S.H., "The Warp and Woof of Science and Technology Studies in the United States" *Education*, (1993) 113: 3
- Forest P., "Making Cyborgs, Making Humans, of Terminators and Blade Runners" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 124-137
- Gilbert P., "On Space, Sex and Stalkers", *Women & Performance: a journal of feminist theory*, 17
- Gibson W., *Νευρομάντης*, (1984) 1998 Αθήνα: Αίολος

- Gromala D., "Pain and Subjectivity in Virtual Reality" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 598-608
- Grosz E., *Volatile Bodies Toward a Corporeal Feminism*, 1994 Bloomington: Indiana Univeristy Press
- Μπαρτ P., *Ο Ρολάν Μπαρτ από τον Ρολάν Μπαρτ*, (1975) 1977 Αθήνα : Ράππα,
- Hall S., "Το ζήτημα της Πολιτιστικής Ταυτότητας" στο S. Hall, D. Held, A. McGrew (επιμ.) *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας, (1992) 2003, σ. 401-474.
- Hayles K., *How we became posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics*, 1999Chicago: Uof Chicago P
- Jameson F., "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism", *New Left Review*, 1984. <http://www.newleftreview.net/NLRi142.shtml>, 13/09/05.
- Kroker A., M. Kroker, "Code Warriors: Bunkering in and Dumbing out" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 96-106
- Landsberg A., "Prosthetic Memory: Total Recall and Blade Runner"στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ.190-204
- Laquer T., Μαρκέτου Π. (μτφρ.), "Προλογικό σημείωμα", *Κατασκευάζοντας το φύλο, Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως το Φρόιντ*, (1990) 2003, Αθήνα: Πολύτροπον, σ. 23-32
- Latour B., "When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences", *British Journal of Sociology* , 51:1 (2000), σσ. 107–123
- Latour B., Woolgar S., *Laboratory Life, the construction of scientific facts*, 1986 Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Latour B., Τερζάκης Φ. (μτφρ.), *Ουδέποτε υπήρξαμε μοντέρνοι, Δοκίμιο Συμμετρικής Ανθρωπολογίας*, (1991) 2000 Αθήνα: Σύνασμα
- Levy P., Καραχάλιος Μ. (μτφρ.), *Δυνητική πραγματικότητα, η Φιλοσοφία του Πολιτισμού και του Κυβερνοχώρου*, (1995) 1999 Αθήνα: Κριτική

- Lupton D., "The Embodied Computer /User", στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ 477-488
- Μακρυγιώτη Δ., "Εισαγωγή, Το Σώμα στην Ύστερη νεωτερικότητα" στο Δ. Μακρυγιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, 2004, σ. 11- 30
- McGrew A., "Οικουμενική Συνομιλία: Ο Λόγος της Παγκοσμιοποίησης" στο S. Hall, D. Held, A. McGrew (επιμ.) *Η Νεωτερικότητα σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας, (1992) 2003, 2:2.1, σ.104-109
- Robins K. "Cyberspace and the world we live in" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ.77-95
- Scarry E., "Το σώμα που πονά: η οικοδόμηση και η διάλυση του κόσμου", στο Δ. Μακρυγιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, 2004, σ.361-374
- Tomas D., "Feedback and Cybernetics: Reimagining the Body in the Age of the Cyborg" στο M. Featherstone, R. Burrows, *Cyberspace, Cyberbodies, Cyberpunk, Cultures of Technological Embodiment*, (1995) 1998 London: Sage Publications Ltd, σ. 21-44
- Thomas D., "The Technophilic Body: on Technicity in William Gibson's Cyborg Culture" στο D. Bell, M. Kennedy (επιμ.) *The Cybercultures Reader*, (2000) 2001 London, Canada: Routledge, σ. 175-189
- Whelan E. , *Politics by Other Means: Feminism and Mainstream Science Studie*, *Canadian Journal of Sociology*, 26: 4 (2001)
- Χαντζαρούλα Π., *Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές προσεγγίσεις, Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του φύλου*, σ. 23-25

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074871

